

Ur *Kommunist* 32-33

Socialism & demokrati

Detta *Kommunist*-nummer handlar huvudsakligen om temat ”Socialism & demokrati”. Vi har här samlat de flesta artiklarna om det hela.

Den första artikeln, Sune Sunessons ”Försumning i hela ankdammen”, är en kommentar till en artikel av Håkan Arvidsson och Lennart Berntson, ”Socialismen och demokratin”, som publicerades i *Zenit* nr 50 (2/77) och som föranledde en lång rad debattinlägg i *Zenit* (nr 51-56). Även Christian Berggrens ”Leninistisk strategi och socialistisk demokrati” tar upp Arvidsson/Berntson-artikeln. Denna och de övriga debattinläggen från *Zenit* finns samlade i [Socialismen och demokratin](#).

Innehåll

Försumning i hela ankdammen?	2
Zenit och demokratin	3
En eländig debatt	4
Fem kritiska kommentarer	5
Klasskamp och demokrati	8
Leninistisk strategi och socialistisk demokrati.....	9
1. Den klassiska debatten	10
2. Leninismens svagheter	15
3. Borgarklassen och demokratin	19
4. Leninistisk strategi idag	22
5. Den socialistiska demokratin	32
Noter.....	36
”Den existerande socialismen” inifrån och utifrån.....	38
”En nästan desperat marxism”	39
Östeuropa och den nya vänstern.....	40
Eurokommunismens linje.....	41
Den nya vänsterns problem	43
Gemensamt gå framåt eller gemensamt gå under	46
Bolsjevikernas historiska val.....	47
”Ett särskilt öde”	47
Den organiserade lögnen	48
De oliktänkande.....	51

Försurning i hela ankdammen?

Reflektioner kring en demokratidiskussion

Av Sune Sunesson

Det mer nu snart två år sedan Håkan Arvidsson och Lennart Berntson publicerade sin artikel "Socialismen och demokratin" i Zenits jubileumsnummer (nr 50, 2/77). Det är inte mindre angeläget att diskutera socialism och demokrati idag. Efter det kinesiska angreppet på Vietnam har socialismen förlorat i anseende inför alla världens folk i en omfattning som väl Lennart och Håkan knappast kunde ana för två år sedan. Särskilt hos oss, i Europa, är idag socialismens anseende lägre än på mycket länge.

Uppsåtet med deras artikel var alltså hedervärt. Frågan om socialismen och demokratin och den kommunistiska världsrelsens ansvar för de båda, såväl idéerna, teorierna och principerna, som deras utformning i praktiken är av central betydelse för kommunister av alla slag och i alla länder.

Men Zenit-artikeln ställde fler problem än den löste. Det är viktigt att nu börja diskutera dessa problem allvarligt, för det har knappast gjorts under de år som gått. Följande artikel är ett försök att få igång en sådan diskussion.

Jag börjar med att göra en sammanfattning av Berntsons och Arvidssons huvudståndpunkter. Därefter tar jag upp deras artikel mot bakgrund av tendenser i svensk vänster. Slutligen granskar jag själva teserna som förespråkas i artikeln.

Berntson och Arvidsson börjar sin framställning med att diskutera den *borgerliga demokratin*. Den är, fastslår de, ett resultat av "arbetarklassens och den progressiva småborgerlighetens kamp", och inte en "produkt av borgarklassens politiska strävanden". Borgerlig demokrati är "först och främst en *statsform*", av den kapitalistiska *typen* av stat. Man måste vidare skilja mellan "de *principer* efter vilka en viss styrelseform fungerar, och ... de *institutioner* genom vilka dessa principer praktiseras." Principerna är att de styrande och/eller de lagstiftande organen sammansätts efter allmänna val, att beslut fattas efter majoritetsprincipen, samt att valrörelser och beslutsprocess är grundade på frihet i åsiktsbildning, liksom möjligheten och rätten att bilda organisationer bl.a. för arbetarklassen.

Därifrån övergår de att förklara vad dessa principer syftar till, t.ex. att "skapa ett parti- och organisationsväsende som står fritt och oberoende visavi den verkställande makten, att skydda den enskilda människan i hennes förhållande till staten." Från denna tolkning av "syftena" bakom principerna går A&B följande omdöme: "Det kan knappast råda något tvivel om att den borgerliga demokratin representerar ett utomordentligt viktigt framsteg i de väst-europeiska folkens historia."

Den *kapitalistiska statstypen*, varav den borgerliga demokratin är ån särskild statsform, är något utöver demokratin som styrelseform och bestäms inte vare sig av de demokratiska principerna eller institutionerna. Eftersom utvinnandet av merarbetet sker genom lönarbetet och mervärdestilläggnelsen, som staten inte behöver blanda sig i på ett omedelbart sätt blir dess uppgift "att bevara och reproducera de... grundläggande samhällsbetingelser som möjliggör en... utpumpning av merarbete ute i de enskilda produktionsenheterna. I bevarandet av dessa basala /grund/betingelser spelar de administrativa, dömande och repressiva statsorganen en betydligt viktigare roll än den folkvalda lagstiftningsmakten". Staten "får således inte enbart (!) sin karaktär av den liberala demokratin principer och institutioner, som t.ex. parlament, ... partier och intresseorganisationer".

Staten är strängt centraliserad, visar förf. sedan, statsorganen är hierarkiskt uppbyggda, auktoritärt organiserade kring rättsregler och bemannade av särskilda kårer, som står borgarklassen nära.

Zenit och demokratin

Så går A&B över till socialismen och den *socialistiska demokratin*, där de poängterar att socialismen är ett särskilt produktionsätt, ”en specifik sammansättning av produktivkrafter och produktionsförhållanden, ett produktionssystem där marknadskrafter och profit har ersatts med planering och politik. Nästan lika viktig är dock utformningen av den politiska överbyggnaden”.

I allt detta vill A&B bevara och till socialismen ta med sig partierna och folkvalda församlingar, liksom de demokratiska principerna om fri- och rättigheter, rättssäkerhet, majoritetsstyre, demokrati m.m. Själva statsapparaten måste däremot försvinna, åtminstone såvitt den är präglad av ”maktens centralisering, ... de ledande statsorganens auktoritärt hierarkiska uppbyggnad, det strikta lydndsförhållandet mellan befattningshavarna och existensen av speciella kårer som står över även de folkstyrda organen ...”.

För att fördjupa detta gör A&B en exkurs om den ryska revolutionen, och drar slutsatsen att ”de demokratiska fri- och rättigheterna bröts ned, och att ansatserna till en socialistisk utveckling avstannade”. Stalinismens trettiotalspolitik ödelade två av revolutionens stora landvinningar, som också utgjorde viktiga utvecklingsresurser för socialismen. Dels arbetarklassens möjligheter att fritt artikulera sina fackliga och politiska intressen. Dels bondeklassens frihet och rätt till jorden, vilken utgjorde grundvalen för den politiska massallians som kunnat ge politiken ett folkligt stöd.

Via en analys av ägande och kontroll visar sedan A&B på hur de flesta funktionerna i ägandet av produktionen i Sovjet monopoliserats av ett relativt litet skikt stats- och partibyråkrater. De kan dock inte förvandla sig till en privat-kapitalistisk klass, eftersom de saknar möjlighet att reproducera sig själva som härskande klass i det civila samhället (dvs i samhället utanför staten).

Denna sovjetegendomens reella karaktär har att göra med att det finns en verklig förbindelse mellan produktionsförhållanden och demokratis utveckling under socialismen. Utan demokrati alltså – ingen socialism.

”För att man överhuvudtaget ska kunna påstå att exploateringen har upphört, samt att de arbetande massorna har makten måste det ha byggts upp en demokratisk representativ styrelseform som verkligen garanterar arbetarna, tjänstemännen, teknikerna m.fl. grupper, det avgörande inflytandet över den centrala planeringen och fördelningen av merprodukten.”

Det här menar A&B skall åstadkommas med ett folkvalt parlament med stora befogenheter, och en folklig självförvaltning på lokal och perifer nivå.

Efter detta kommer A&B med kritik, bl.a. mot leninismen och Lenin, och framförallt, av ”proletariatets diktatur” och idéer och ”teser” om denna.

I det perspektiv som Lenin hade, säger A&B, kunde ”den borgerliga demokratin i sista hand reduceras till detsamma som borgerlig diktatur utövad med silkesvantar snarare än hårdhandskar. ... Länge förnekade man dessutom att arbetarklassen, genom den parlamentariska demokratin, hade fått ett inflytande på samhällsutvecklingen.” Och vidare: ”Idag vet vi att den borgerliga demokratin har varit en framkomlig för den västeuropeiska arbetarklassen, en väg som lett till radikalt förbättrade levnadsvillkor, och någorlunda acceptabla demokratiska rättigheter.”

Med parollen om proletariats diktatur sammanhör, menar A&B en ”tvetydig inställning till demokratin under socialismen, ... en ringaktande och dubbelbottnad hållning till den representativa demokratin och de medborgerliga fri- och rättigheternas betydelse för den västeuropeiska arbetarklassen.” A&B vill därför ”göra upp med och förkasta de föreställningar som ryms i tesen om proletariats diktatur.”

Tre sådana ”föreställningar” räknas upp:

- a) att den socialistiska staten framförallt ses som en förtryckarapparat, riktad mot regimen motståndare, inte som en utveckling av en demokratisk samhällsordning,
- b) uppfattningen att kommunistpartiet genom särskilda privilegier ska tillförsäkras en ledande roll efter revolutionen, och
- c) uppfattningen att efter den socialistiska samhällsomvälvningen skall endast ett parti få finnas inom arbetarklassen. A&B:s artikel i övrigt har bara intresse som ett internt inlägg i VPK: s partidebatt, och läsaren skall därför besparas ytterligare referat av denna.

Varför har nu denna problematik blivit aktuell inom svensk vänster?

Efter uppsvinget 1967-1971 kom många vänsteraktivister till VPK utifrån en revolutionär politik och konfronterades där med en sovjetvänlig högerlinje. Genom att den kinesiska vänstern politiskt kollapsat och försvunnit som politisk pol har idag flera av dem i stället slutit sig till en mer eller mindre sovjetkritisk vänstereurokommunistisk linje – låt vara vagt skisserad – av den typ som företes av t.ex. den franske marxistiske filosofen Louis Althusser eller den grekisk-franske sociologen Nicos Poulantzas.

Denna lösliga tendens utmärker sig för att den – som Berntson och Arvidssons artikel också är ett exempel på – är så splittrad och motsättningsfull.

Å ena sidan förekommer en extrem ortodoxi och återgång till lärofädren, som emellertid används för kritik av stalinistiska partibyråkratier och det sovjetiska inflytandet. Å andra sidan sker en långtgående omprövning av alla hittills vedertagna ”sanningar” i den kommunistiska rörelsen.

En eländig debatt

Arvidsson och Berntsons artikel är på många sätt ett bra exempel på denna viktiga rörelse. Det är emellertid beklagligt att se att den debatt som förts i framförallt Zenit har blivit så dålig. Dels har Arvidsson och Berntson inte fått något som helst kvalificerat stöd – varken för sitt projekt som sådant eller för sina idéer – och dels har kritiken med något undantag varit pinsamt sekteristisk och fjärran från all politisk kamp i vårt land.

Ett av skälen till detta kan ha varit – vilket A&B själva inte försummat att påpeka – att kritiken framför allt förts fram av yrkesfilosofer. Vi har väl varit många som haft erinringar och velat komma med påpekanden i debatten. Men om man är bekymrad över socialismens framtid kan man inte vare sig jämföra A&Bs resonemang med vad som borde följa ur modeller av verkligheten, eller läsa in en historisk nödvändighet som måste accepteras ur revolutionens erfarenheter. Med stålblanka klassikercitat och logiska härledningar försöker filosoferna bevisa att A&B har fel – eftersom det de säger inte stämmer med den ena eller andra principen. (Här skall vi göra ett undantag för en av debattörerna/filosoferna, Ingvar Johansson, som fastän han ställvis går helt vilse, är väsentligt mycket mindre odräglig än sina likar.)

Debattens låga nivå inger farhågor. Betyder det överhuvud taget ingenting att kommunisterna har haft så fel, så länge och i så många frågor, som Håkan och Lennart påstår? Eller

accepterar man deras teser av någon sorts slapphet, en ny euro-likgiltighet? En annan förklaring kan vara att debatten förs i privata klubbar och inte kommer till allmän kännedom, samt att varje organisation och varje liten tidning bara bekymrar sig om sitt eget favoritområde.

De uteblivna reaktionerna visar på hur föga utvecklad – eller hur död – den seriösa politiska diskussionen inom den svenska vänstern är.

Det är viktigt att se att Arvidssons och Berntsons försök att formulera en lösning på problemet kring demokrati och socialism är sprunget ur behovet av en politisk kritik inom VPK, och alltså ett led i den partikamp som förts där, men också ur en ambition att ta upp centrala politiska problem som har betydelse för alla kommunister. Det är med den utgångspunkten jag kommer att kritisera dem också.

Fem kritiska kommentarer

1. I den historiska framställningen av den borgerliga demokratins uppkomst skriver Arvidsson och Berntson att den borgerliga demokratin framför allt är ett resultat av arbetarklassens och den progressiva småborgerlighetens kamp, och inte av borgarklassens politiska strävanden. Syftet med denna tes är klart – det är att poängtera att den borgerliga demokratin ofta har vunnits först efter kamp mot reaktionära skikt, och att den historiskt har hälsats som en framgång för arbetarklassens politiska rörelser. Det är emellertid vilseledande att skriva som A&B gör. Det går knappast att göra denna skillnad mellan ”borgarklassens politiska ambitioner” och ”den progressiva småborgerlighetens och bonderörelsens ambitioner”, om man inte i efterhand etiketterar alla de borgerliga skikt som var för demokratin som progressiva småborgare och de andra som ”borgarklassen”. A&Bs resonemang innebär ett försök att binda en vilja till en klass och därmed kunna avgöra politikens klasskaraktär. Det här är ett betraktelsesätt som är till för att legitimera den liberala demokratin i våra ögon. Det bortser från att i nästan alla länder har den borgerliga demokratin vunnits efter kamp mot komplicerade klassallianser där borgarklassens huvudskikt sedan tidigare varit allierade med reaktionära eliter och klasser, vilka de ofta kunnat skaka av sig först genom att den folkliga massrörelsens demokratikrav åstadkommit upprepningen.

Detta innebär inte i sig någon kritik mot den borgerliga demokratin, men det är ett påpekande av en ideologiserande tendens hos Arvidsson och Berntson, som innebär att de till varje pris skall framställa den borgerliga demokratin som så attraktiv som möjligt.

”Principer” och ”institutioner”

2. Den borgerliga demokratin, säger Berntson och Arvidsson är en statsform, och vi måste skilja mellan principerna och institutionerna som kännetecknar stats- och styrelseformen. Problemet här är emellertid att genom dribblande med begrepp gör A&B en utvärdering av den borgerliga demokratin, som i praktiken innebär ett godkännande av hela statsformen, hela det statliga komplexet, på grundval av de principer som uttrycks i liberala författningar, och ett inläsande av diverse människovänliga avsikter i dessa författningar.

Om det skall vara någon mening med att tala om ”statsform” överhuvudtaget måste emellertid statsformen betraktas som en helhet av styrelsesystem, stats-”framställning” och statsapparat i övrigt. Då måste också ”principerna” förstås på ett annat sätt än A&B gör i sin artikel. För dem blir det fråga om att hela statsformen baseras på bra principer, men att det finns en slags inneboende tröghet i den kapitalistiska statstypen, som hindrar dessa principer att komma till fullt uttryck i det verkliga statslivet (för att använda en gammal fin term).

Ett annat sätt att se på saken är, att ”principerna” i själva verket är nära förknippade med hela statskomplexet. För att uttrycka det summariskt: Staten är ett hot för den enskilde även om

han är borgare, också borgarklassen behöver ”principerna” och kommer att försvara dem så länge de inte används på ett sådant sätt att de hotar dess grundläggande klassintressen.

Att som A & B gör, fastslå att den borgerliga demokratin är ett ”utomordentligt framsteg i folkens historia” efter att ha analyserat ”principerna” är emellertid bara att klämma ur sig en plattityd fullt i klass med all annan smörja som sagts om utveckling och framsteg.

3. Författarnas ideologiserande framställning kring den borgerliga demokratin och styrelseformen gör att de ständigt blir otydliga och ambivalenta när det gäller staten som *helhet*. De föreställer sig således att man kan ta med sig det som är bra i den borgerliga demokratin, även dess styrelseinstitutioner, in i socialismen, men slippa allt det otrevliga, själva staten.

Det här innebär emellertid att A&B framställer socialismen som ett slags tillväxtprocess och en utveckling av de redan befintliga demokratiska elementen i styrelseskicket.

Jag sympatiserar med deras avsikter att ta vara på de verkliga rättigheter och möjligheter som finns inom ramen för den borgerliga demokratin. Men jag har svårt att förstå att det är möjligt att bevara den borgerliga demokratin intakt på det sätt A&B menar – annat än möjligen till namnet. Mer om detta lite längre fram.

Form och innehåll

4. När det gäller framställningen om socialismens historiska resultat, är jag på många punkter enig med Berntson och Arvidsson. Många av deras formuleringar är övertygande. De har också rätt i alla avseenden, då de påpekar sambandet mellan demokratins urholkning och socialismens urartning i Sovjetunionen. Det är emellertid en smula svårt att få klart för sig på vilket sätt det verkligen går att tillämpa de allmänna resonemang om den borgerliga demokratin, som A&B för i sin artikel, på deras historiska exempel, Sovjetunionen. Vad de gör alldeles klart i sin diskussion om Sovjetunionen är nämligen att den politiska utvecklingen mot socialismen framför allt hade krävt.

- yttrande- och organisationsfrihet för arbetarklassen och bönderna
- verkliga förutsättningar för fritt politiskt deltagande för arbetarklassen
- en oberoende bas för bondeklassen som allianspartner i uppbygget av socialismen.

Detta resonemang spränger emellertid ramen för den borgerliga demokratins ”principer”, och går långt utöver dessa.

Demokrati är inte bara en fråga om principer och former utan också om innehåll. Det är visserligen en sanning som i många fall av kommunister har använts – vilket också A&B är inne på i sin artikel – som ett slags urskuldande av oefferrättliga förhållanden i Sovjetunionen, men också i Kuba och Vietnam. Detta gäller främst, när man försöker prata bort bristen på politisk demokrati med påståenden om att vissa jämlikhetsreformer inom t.ex. konsumtionsområdet skulle kompensera för bristen på yttrandefrihet. Men icke desto mindre är det nödvändigt att ta upp denna sanning här. A&B:s exempel från Sovjet är en bra illustration. För vad demokratins innehåll bör vara är verkligt deltagande och verklig folklig maktutövning. Det är detta som A&B själva i praktiken efterlyser för Sovjets del, inte främst ”principerna”.

Diskussionen om demokratibegreppets innebörd och avgränsning har förts med stor intensitet bland borgerliga sociologer och statsvetare, även här i landet. Fronterna i den diskussionen har ofta gått mellan en ortodoxt formalistisk grupp, som t.ex. representeras av den kände objektivitetsundersökaren, tidigare fackföreningsforskaren Jörgen Westerståhl. Denna grupp anser att varje graderande eller betygssättande av ett som demokratiskt system vedertaget

politiskt styrelsesätt med de bekanta ”principerna” i själva verket undergräver och ifrågasätter demokratin, då det underminerar förtroendet för institutionerna. Deras motståndare menar nämligen, att de politiska systemen måste kunna bedömas efter den *grad* i vilken de har spritt eller – i motsatt fall – koncentrerat politiska resurser och uttrycksmöjligheter inom en befolkning, och i vilken grad de har medfört ett utbrett folkligt deltagande i organisationer och politiskt liv. Arvidsson och Berntson riskerar att hamna i den reaktionärt formalistiska kategorin.

Jag vill ändå än en gång påpeka att jag kan leva mig in i deras trötthet på och förakt för allt gammalt falskt snack om ”formell demokrati” som används för att skyla över den totala avsaknaden av demokrati i de s .k. socialistiska staterna.

5. I ett mycket centralt avsnitt i sin artikel går A&B till storms mot ”proletariatets diktatur”. Ett svårt problem i hela detta avsnitt är bristen på ordentliga definitioner eller avgränsningar av vad man egentligen talar om och kritiserar. Det finns emellertid två huvudpunkter i kritiken.

Först kritiserar man kommunisterna för att de inte förstått sig på den borgerliga demokratin, och för att de ringaktat och bespottat den. De argument A&B använder för att demonstrera detta är emellertid inte fullkomligt ändamålsenliga. De säger till exempel som en kritik mot kommunisterna, att de har haft en ringaktande och dubbelbottnad attityd mot den borgerliga demokratin, som den framstår i Västeuropa. Men är detta inte en fullkomligt rimlig hållning, som egentligen också bör vara resultatet av en sådan framställning som den Arvidsson och Berntson gör? När man läser Arvidssons och Berntsons artikel får man klart för sig att den borgerliga demokratin är bra, men att den inte rår på ”den kapitalistiska statstypen”. Den stat som det alltså är frågan om, kan man ju då få en dubbelbottnad inställning till. På samma sätt är det med de medborgerliga fri- och rättigheterna – man kan prisa dem och inse att de är fullkomligt nödvändiga för all arbetarrörelse i Västeuropa, samtidigt som man också kan konstatera att de inte garanterar något verkligt folkligt deltagande i politiken. Detta betyder inte i och för sig någon sidovördnad för den borgerliga demokratis faktiska möjligheter. Det är däremot när man försvarat den totala *bristen på demokrati* ens i den begränsade formella formen i bl.a. Sovjet, som kommunisternas inställning till den borgerliga demokratin verkligen kan utdömas som suspekt, och kommer att stå mellan kommunisterna och arbetarklassen.

Arvidsson och Berntson går så långt, att de säger, att ”den borgerliga demokratin har varit en framkomlig väg för den västeuropeiska arbetarklassen, en väg som lett till radikalt förbättrade levnadsvillkor...”

Det här är svårt att fatta. På vilket sätt har den borgerliga demokratin varit en väg för arbetarklassen? På vilket sätt har den borgerliga demokratin skaffat arbetarna mat? Pröva följande sats: ”den feodala ståndsstaten var under 1700-talet en framkomlig väg för den svenska bondeklassen, en väg som ledde till radikalt förbättrade levnadsvillkor...” Det är sant på exakt samma sätt som Arvidssons och Berntsons sats är sann, men det är en lika orimlig mening. Den förknippar saker som egentligen inte har med varandra att göra. Den borgerliga demokratin är inte en framkomlig väg. Skälet till det har Arvidsson och Berntson redan klarlagt – den har för litet makt som styrelseform för att kunna rå på den kapitalistiska statstypen.

”Proletariatets diktatur”

Den andra huvudpunkten som Berntson och Arvidsson tar upp gäller ”tesen om proletariatets diktatur”, en tes som de emellertid tyvärr inte riktigt förklarar innebörden av. Det finns ju flera idéer och ”teser” om proletariatets diktatur, från Marx till framlidne Lin Biao. De tre

”föreställningar” (se sammanfattningen ovan) som de väljer att explicit polemiserat mot är däremot snarare egenskaper hos en historisk praktik än teser om proletariatets diktatur.

Det är emellertid på många sätt synd, att A&B inte verkligen har gjort en genomgång av teorierna kring proletariatets diktatur. Jag kan tänka mig att ett av skälen till detta har varit den ganska dåliga nivån på den gängse eurokommunistiska kritiken av teorierna om proletariatets diktatur, och de kraftiga Mothugg som bl.a. Etienne Balibar kommit med inom det franska kommunistpartiet då man där skulle avskaffa begreppet proletariatets diktatur.

Balibars bok om proletariatets diktatur är ganska intressant, även om den är påfrestande genom sitt Lenin-citerande och sin nästan koketterande retorik. Men Balibar tar upp några viktiga teman, som det hade varit lämpligt att ha med i en debatt om socialism och demokrati. Balibars viktigaste idé är, att det *måste* finnas en övergångsperiod mellan revolutionen och kommunismen. Denna period, ”socialismen” är *proletariatets diktatur*. Skälet att kalla perioden så, är att visa på att arbetarklassen och med denna förbundna grupper har statsmakten. Genom sina institutioner och materiella reproduktionsförsäkringar har den försäkrat sig om att den har denna makt ensam – även om andra klasser också släpps fram till politiskt deltagande.

Det är alltså fel, menar Balibar, att någonsin framställa proletariatets diktatur som om det vore en styrelseform, ett sätt att ordna det politiska systemet. Det är en process, en historisk period, inte en administrationsform. Det väsentliga är att bygga upp förutsättningar för kommunismen.

Detta är enligt Balibar det teoretiskt centrala, inte den stalinistiska ”diktatur” som nu ofta identifieras med proletariatets diktatur.

Är detta synsätt förenligt med kravet på en utbyggd demokrati? Jag kan inte förstå varför det inte skulle vara det. Men det skulle innebära att man inte kan avskaffa begreppet ”proletariatets diktatur”, utan skulle vara tvungen att sätta något i stället som visade att man – bortsett från vad man nu kallar det – inte glömde bort själva uppgiften.

Den stora bristen i Balibars bok är emellertid att han inte diskuterar de olika politiska formernas möjlighet under vad han kallar ”proletariatets diktatur”.

Klasskamp och demokrati

Arvidsson och Berntson anstränger sig verkligen för att visa demokratins betydelse. De lyckas också med det, i stor utsträckning. Problemet är bara att de samtidigt gör just den borgerliga demokratin till en fetisch – en helt överklig och opåtaglig principdemokrati.

Jag tror att det här har att göra med ett av de största tomrummen i deras artikel.

Kampen för demokrati hör naturligtvis intimt samman med klasskampen och med folkets kamp på olika områden. Detta gäller nu, inom den borgerliga demokratin, liksom tidigare, innan den borgerliga demokratin existerade. Men i det sammanhanget bör man – om man skulle utveckla förhållandet mellan socialism och demokrati – också visa, eller diskutera, på vilket sätt formerna för den aktuella politiska kampen kan påverka och bestämma möjligheterna för demokratin under socialismen, och ta upp verkliga strategiska problem under den nuvarande klasskampsfasen. Det gör inte Arvidsson och Berntson, vilket jag tror har att göra med deras vaksamhet (se ovan) mot att relativisera demokratibegreppet. Men det måste man göra så snart man i praktiken skall börja använda det, genom att t.ex. diskutera hur man i klasskampens olika former kan tillförsäkra deltagarna verkliga politiska resurser och möjligheter till påverkan.

Socialismen är inte ett vidareförande av den borgerliga demokratin. Demokratin är viktig för socialismen, den är en förutsättning för att socialismen skall kunna utvecklas. Men den socialistiska demokratin är något annat än den borgerliga demokratin.

Det här är inte sagt för att försvara bristen på borgerlig demokrati idé s.k. socialistiska staterna, utan för att poängtera att den borgerliga demokratin inte medger tillräckligt stora politiska resurser och tillräckligt stort deltagande för att socialism skall kunna genomföras inom dess ramar. Det beror på att den borgerliga demokratin också har fel som styrelseform, något som Arvidsson och Berntson aldrig med en viskning antyder. För det första är den borgerliga demokratin i stor utsträckning ideologiska och legitimerande i förhållande till staten och klassamhället. För det andra innebär den borgerliga demokratin en abstrahering och en individualisering av politiskt inflytande och deltagande, och legitimerar därmed *arbetsdelningen* och specialiseringen på det politiska området.

Den kommunistiska kritiken av den borgerliga demokratin är alltså inte rotad i att vi skulle vara rädda för demokratin – som trolsen för solskenet, som man får intryck av hos Arvidsson och Berntson.

Det förhåller sig – tvärtom.

Leninistisk strategi och socialistisk demokrati

Av Christian Berggren

De senaste åren har frågan om den socialistiska demokratin blivit ett centralt diskussionsämne för hela den västeuropeiska radikala vänstern (utom de mest dogmatiska och inskränkta grupperna). Varför har det blivit så?

En grupp av orsaker uttrycks i den ”offentliga debattens” koncentration på missförhållandena i de ”socialistiska länderna”. Medan USA-imperialismen har lämnat Indokina och aktar sig för direkta militära äventyr, medan fascismen fallit i Grekland, Portugal och Spanien så fortsätter den sovjetiska ockupationen av Tjeckoslovakien, reformistiska och demokratiska experiment i Östeuropa lyser med sin frånvaro och i Sovjet permanentas det politiska förtrycket. Inte heller befrielsekampen i den tredje världen har lett till någon demokratisk förnyelse av socialismen, utan till en spridning av auktoritära modeller.

En annan grupp orsaker rör vänsterns egen utveckling.

Ett ursinnigt uppbrott från den borgerliga demokratin arbetsformer och målsättningar, och ett instinktivt avståndstagande från sovjetsocialismen, utmärkte den nya vänstern i mitten och slutet på 60-talet. De väldiga massrörelserna i länder som Frankrike och Italien ideologiskt hopkopplade med den kulturrevolutionära offensiven i Kina tycktes helt aktersegla den borgerliga demokratin frågeställningar, diskussioner om individuella fri- och rättigheter. osv.

Idag har de antikapitalistiska massrörelserna i Europa gått kraftigt tillbaka. I stället har vi fått eurokommunismen. Samtidigt har den kinesiska utvecklingen sedan 1976 visat att den maoistiska ansatsen inte lyckats förhindra ett återgripande på sovjetiska och statskapitalistiska metoder. Det finns idag inte längre något existerande ”vänsteralternativ” till stalinismen.

För Förbundet Kommunist har en diskussion om socialism och demokrati en särskild dimension. Ty knuten till den krispolitik vi utvecklat sedan 1977 finns en strategisk insikt i nödvändigheten av djupa förändringar i alla proletära och folkliga politiska krafter. En ”enhet i mångfald” är nödvändig för att en socialistisk omvälvning skall bli möjlig. Och därmed är hela diskussionen om pluralism (flerpartisystem under socialismen m.m.) i realiteten öppnad.

Ingenting är enklare än att i denna debatt kapitulera för det oerhörda ”demokratiska” trycket i den borgerliga offentligheten och kasta överbord vänsterns traditionella kritik av den borgerliga demokratin, den reformistiska vägen till socialismen, etc. Så har t.ex. tidskriften Zenit gjort.

Men anser man verkligen att socialismens förening med demokratin är en fundamental fråga, så kan man inte väja för de svåra strategiska problem som faktiskt finns, även om de är ”opassande” i den rådande konjunkturen. Med *Rudolf Bahros* ord: ”... en kampanj för mänskliga rättigheter, /är/ en position som inte bara är den bredaste utan också den mest utvecklade och minst konstruktiva vad gäller innehållet.”

Denna artikel skall försöka belysa några av dessa svåra problem. Följande områden kommer att tas upp:

I Polemiken om ”demokrati” och ”diktatur” mellan *Kautsky, Lenin och Trotskij* vid arbetarrörelsens historiska splittring, 1917-21, samt *Bauers* inlägg i dessa frågor tjugo år senare.

II Leninismens svagheter: synen på reformismen, på arbetarklassens medvetande, på den borgerliga demokratin och på socialismens politiska problem.

III Den borgerliga demokratin: uppkomst och begränsningar.

IV Leninism, demokrati, strategi: centrala leninistiska problem och Nicos Poulantzas strategiska förslag.

V Socialistisk demokrati, en ”konkret utopi”.

I sin kritik av eurokommunismen i Frankrike har Balibar m fl. ifrågasatt värdet av att överhuvudtaget på ett avgränsat sätt behandla socialismen.

Denna är ju bara en övergångsform mellan *kapitalismen och kommunismen*. På ett allmänt plan är detta perspektiv betydelsefullt eftersom det bl a. betonar vikten av att se socialismen som en fortsatt klasskamp. Men samtidigt så har faktiskt det socialistiska samhällets specifika politiska problem varit så styvmoderligt behandlade av vänstern att det är berättigat med en särskild analys av dem. Övergången till kommunismen kommer därför inte tas upp speciellt i denna artikel även om det vore angeläget (bl.a. för att rensa ut en del utopiska element i marxismens tänkegångar på detta område), Överhuvudtaget kommer vi ägna oss mycket lite åt begreppsdiskussioner typ: vad är socialism, vad är kommunism. Innehållet i artikeln får tala för sig själv. Inte heller kommer ”den existerande socialismens” samhällen att skärskådas, trots att det hör till den socialistiska demokratiproblematiken. Artikeln är tillräckligt lång ändå,

I svensk vänsterdebatt är det hittills fr.a. Håkan Arvidsson och Lennart Berntsson som i Zenit har drivit diskussionen om socialism och demokrati. En sammanfattning av de bärande teserna i deras centrala, första inlägg finns i den föregående artikeln av Sune Sunesson (1). Jag hänvisar till den.

Ett stort antal problem tas upp i det följande, men få ”slutgiltiga” svar lämnas. I djupaste mening är artikeln ett *diskussionsinlägg*. KOMMUNISTs spalter är öppna för motinlägg, kritik (och kanske självkritik).

1. Den klassiska debatten

I samband med arbetarrörelsens historiska splittring fördes en intensiv polemik runt demokratins och diktaturens problem. Den är viktig också idag, inte minst för att

eurokommunismen i stort sett anslutit sig till de socialdemokratiska positionerna i denna debatt.

Knappt ett år efter oktober-revolutionen publicerade *Karl Kautsky*, Andra Internationals ledande "ortodoxe" marxist, en skarp kritik av bolsjevikerna. (2)

Hos Kautsky har möjligheterna till socialistiska genombrott inte något samband med företeelser som politiska konjunkturen, krig, kriser och klasskamp. Det är i stället fråga om en gradvis och harmonisk, väsentligen ekonomiskt bestämd process, som den mänskliga handlingen inte kan påskynda. Harmoniskt kommer också det socialistiska uppbygget att förlöpa, när ögonblicket väl är inne:

"Där proletariatet under dessa villkor /utvecklad kapitalism, utvecklad demokrati/ får kontrollen över staten kommer det att upptäcka tillräckliga materiella och intellektuella resurser för att tillåta det att genast ge den ekonomiska utvecklingen en socialistisk riktning och genast öka den allmänna välfärden." Den parlamentariska demokratin anger ramarna för hela denna process.

Bolsjevikernas burdusa maktövertagande kommer nu och stör Kautsky. Speciellt förgrymmad är han över deras förakt för den borgerliga demokratin.

Enligt Kautsky är socialismen som ett medel för proletariatets befrielse utan demokrati en omöjlighet. Han hävdar t.o.m. att ingen socialism är möjlig utan demokrati, medan däremot demokrati är helt tänkbar utan socialism. I alla demokratiska länder måste proletariatets sociala revolution ske med fredliga, ekonomiska, legala och moraliska medel; parlamentariska åtgärder, demonstrationer, strejker, pressaktioner och liknande.

Att bolsjevikerna sätter proletär diktatur i stället för parlamentarisk demokrati kritiserar Kautsky hårt. Speciellt varnar han för åtgärder som kan leda till inbördeskrig. Ett inbördeskrig är nämligen ett mycket större hinder för att bygga socialismen än ett vanligt krig. Ty i ett inbördeskrig slåss varje parti för sin existens och den besegrade hotas med fullständigt utplånade. Medvetandet om detta gör alla inbördeskrig fruktansvärda.

(Omsorgen om den parlamentariska demokratin och rädslan för varje situation som kan leda till hot om inbördeskrig får för övrigt Kautsky att några år senare ytterligare skärpa sin kritik av teorin om proletariatets diktatur som övergångsstadium mellan kapitalism och socialism. I stället hävdar han att regeringarna i perioden mellan de kapitalistiska och socialistiska samhällena i regel består av koalitioner mellan borgerliga och proletära partier. Jämför den historiska kompromissen.)

1918 erkänner Kautsky fortfarande att råden har en stor betydelse i arbetarklassens kamp. Men de får inte försöka ta över statsmakten, och bli statsorganisationer. Teorierna om att arbetarklassen genom sovjetsystemet blir en regerande klass kritiserar. En klass kan härska, men endast en organisation, dvs ett parti, kan regera framhåller Kautsky.

Särskilt kritisk är Kautsky mot råd som statsorganisationer i deras ryska gestalt, där man utesluter i stort sett alla borgerliga grupper från valen. Ty i en rådsorganisation som utesluter borgare etc, från deltagande är arbetarna i råden inte tvungna att uppträda enat mot en gemensam fiende. Därför skapas här inget klassmedvetande, menar Kautsky, utan tvärtom sektarism och fanatism eftersom den politiska kampen tar formen av att ett socialistiskt parti angriper ett annat. Vidare försvåras beslutsprocessen av att diskussionen blir mindre allsidig och att oppositionens styrka förblir okänd före beslutet. Först när en lag skall genomföras visas oppositionens verkliga utbredning. Slutligen, förklarar Kautsky, mildras inte någon opposition för att dess medlemmar berövas politiska rättigheter, tvärtom.

Lenins motattack

Lenin svarar Kautsky utan dröjsmål hösten 1918. (3)

Hans utgångspunkt är fundamentalt annorlunda. Socialismen kommer inte genom en oemotståndlig historisk process, utan genom revolutionärernas medvetna handlande i unika historiska ögonblick, revolutionära kriser. Hans antikritik är därför i en viss mening ”praktisk”, nämligen hur revolutionens målsättningar skall förverkligas och kontrarevolutionen slås tillbaka. Här, menar han, är den borgerliga demokratin utan värde. Den förblir ständigt ”trång, inskränkt, falsk och hycklande, ett paradiset för de rika och ett bedrägeri för de fattiga”.

I stället för denna ”demokrati för de rika”, måste den socialistiska revolutionen skapa en ”demokrati för de fattiga”. Kautsky kritiserar för att han tar den formella jämlikheten för den verkliga, för att han talar abstrakt: om en minoritet i allmänhet och en majoritet i allmänhet, att majoriteten avgör medan minoriteten fogar sig, att majoriteten skyddar denna lojala minoritet osv. I stället måste man, enligt Lenin, tala om *förhållanden* mellan klasser och om statens klasskaraktär. Han citerar Engels: ”en revolution är utan tvivel den mest auktoritära sak som finnes”. Minoriteten kommer inte att foga sig och därför krävs över de störtade klasserna en diktatur, dvs ”en makt som inte är bunden av några som helst lagar” och som ”stödder sig på direkt våld”. Det är för Lenin direkt komiskt att utifrån ”oppositions”-ståndpunkt behandla ”det skoningslösa inbördeskrigets problem”.

Genom att diktaturen bygger på arbetar-, bonde- och soldatråden innebär den samtidigt demokrati och direkt makt för de breda massorna. Endast en parlamentsidiot kan hävda att en klass inte kan regera, menar Lenin.

Råden har uppstått, växt och stärkts i kampen, de är de förtrycktas förtrupp, organisatör och ledare och därför utmärkt lämpade att bli statsorganisationer. De låter massorna delta i förvaltningen och massorna, särskilt arbetarklassen har lätt att välja och kontrollera de valda. Att bourgeoisin uteslutits från dem berodde på att den under lång tid fördömt, bojkottat och intrigerat mot dem, det är ingen principfråga hos Lenin.

Trotskijs replik

År 1920, medan inbördeskriget fortfarande pågick i Ryssland, så gav *Trotskij* ytterligare ett svar till Kautsky.(4)

Även hans utgångspunkt är en kritik av det mekaniska och legalistiska i Kautskys metod. Kautsky missar enligt honom motsägelsefylldheten i den revolutionära processen. Utvecklingen mot socialismen ses som en lugn tågresa, där parlamentet lika ofelbart anger samhällets grad av mogenhet för socialismen som en manometer anger ångtryckets styrka. På samma sätt kritiserar han teorin om att parlamentarismen uppfostrar och förbereder arbetarklassen för socialismen. Så enkelt är det inte, menar Trotskij. Årtionden av parlamentarisk uppfostran gjorde inte arbetarklassen i stånd till att avvärja det imperialistiska världskriget 1914. Ingenting talar för att proletariatet skulle lyckats bättre om kriget brutit ut 5 eller 10 år senare, så att det fått ytterligare ”uppfostran”. Vad Kautsky och hans ”skola” bortser från är att parlamentarismen också alstrar opportunism och legalism.

Till Kautskys legalistiska och formalistiska drag enligt Trotskij hör vidare hans resonemang om legala majoriteter och lojala minoriteter. Det saknar anknytning till klasskampens verkliga läge, speciellt då krigets förråande inverkan på borgarklassen som vant sig vid att sända miljoner människor i döden.

Den internationella borgerligheten, säger Trotskij, var ur stånd att ens *sinsemellan* fördela det imperialistiska rovet utan krig och förstörelse. Hur skulle den då kunna gå med på att helt lämna ifrån sig rovet utan strid?

Även på ett annat sätt ställer sig Kautsky genom sitt fasthållande vid parlamentarismen, enligt Trotskij, utanför den revolutionära processen. För parlamentarismen omfattar blott ett försvinnande fåtal av de högsta kretsarna. Men revolutionen är endast möjlig då massorna gripes i sin livsnerv och skapar sig en omedelbar, enkel och allmäntillgänglig representation – sovjeterna. Det som Kautsky kallar ”godtycke” vid upprättande av vallistor, etc till sovjeterna, ser Trotskij som en fördel, nämligen att såväl sociala som politiska förändringar i klasserna kan få oföördröjliga uttryck i sovjeterna. Denna tänjbarhet och böjlighet i sovjetorganisationens ram gör den till oersättliga redskap för proletärmakten.

Revolutionen förutsätter råd. Men för att upprätthålla sin makt krävs ett partis ledande roll i råden. ”Proletariatets revolutionära herravälde förutsätter inom proletariatet självt ett med klart aktionsprogram och oeftergivlig inre disciplin försett partis politiska herravälde. Blockpolitik är en stor motsats till den revolutionära diktaturens regim...” Och med block menar Trotskij inte en koalition med borgerliga partier, utan ”ett block mellan kommunister och andra ‘socialistiska’ organisationer, som representerar de arbetande massornas olika grader av efterblivenhet och fördomar.”

På ett plan är det svårt att värdera denna polemik, för ”debattdeltagarna” är så olika. Lenin och Trotskij är kampens män med ”svärdet i ena handen och pennan i den andra”, ständigt växlande mellan teoretiska problem och praktiskt politiska uppgifter. Kautsky däremot är ”katedermarxisten” som teoretiskt ställer sig utanför historien genom att avlägsna den mänskliga handlingen från de historiska drivkrafterna och därför också oförmögen att utveckla en egentlig teori om klasskampen och politiken (5). (Detta märks mycket tydligt i exempelvis hans kritik av bolsjevikernas jord- och fredspolitik, vilken jag inte går in på här. Kritiken är så fullständigt frikopplad från klasskrafternas reella läge och samtidigt så uppblåst att den måste gjort bolsjevikerna ursinniga.) När Lenin och Trotskij påtalar han formalism och mekaniska synsätt så väger därför deras kritik tungt.

Men genom sin speciella position i den internationella marxistiska debatten, där han vid detta tillfället i själva verket representerade flera olika strömningar, så kom han ändå att uttrycka en noggrannhet i analysen av den politiska maktens problem. Den är värd att tas på allvar, för man finner inte alls samma känslighet hos bolsjevikerna. Finns det t.ex. någon vettig mening i Lenins motsatspar ”demokrati för de rika” – ”demokrati för de fattiga” när den senare ”demokratin” samtidigt skall kännetecknas av en makt som inte är bunden av några som helst lagar? Vad är i så fall demokrati? Vilka är i Trotskijs enpartisystem, de konkreta förmedlingar som garanterar att det styrande partiet förverkligar en proletär makt?

Dialektiken som sprängdes

Men denna historiska strid inom arbetarrörelsen sprängde varje dialektisk ansats. De stridande parterna polariserades ut på var sin ytterflygel och båda sidor saknade förmåga att tillägna sig de värdefulla element som fanns i den andra partens positioner.

Helt tydligt är detta till exempel i *Kommunistiska Internationalen*. På dess två första kongresser förvandlades även bolsjevikernas mest tvetydiga ståndpunkter till dogmer. (6) Den parlamentariska demokratin avfärdades i ett stycke.

”Ju mer ‘ren’ denna demokrati är... desto klarare framträder kapitalets tryck och bourgeoisins diktatur”. Pressfriheten förklaras vara ”ett bedrägeri”.

Enda alternativet är sovjet-organisationen, som ensam förmår att ”på en gång och definitivt förstöra den gamla borgerliga administrativa och rättsliga apparaten... /och så/ förbereda varje statsforms fullständiga bortdöende”. Alla försök att på något sätt förena en sovjetorganisation med ett parlament avfärdas som löjliga försök att kombinera ”proletariatets diktatur” med ”bourgeoisins diktatur”. ”Proletariatets uppgift är att krossa bourgeoisins statsapparat och förstöra den, där inbegripet alla parlamentariska institutioner...”

Den avgörande faktorn i denna kamp är det kommunistiska partiet som måste vara ”i stånd att forma sovjeternas politik och få dessa att följa den”. Det kommunistiska partiet är identiskt med proletariatets parti och ”Kommunistiska internationalen är det ledande och huvudsakliga instrumentet för proletariatets befrielse”.

Dessa teser utformades visserligen under Kominterns första, ursinnigt sekteristiska period. Men även om taktiken ändrades, så bestod den teoretiska grundval och syn som formulerats under dessa år. Den fjärde kongressen (1922) gick t. ex. långt för att utforma en enhetstaktik med socialdemokratin, och man tänkte sig t.o.m. att upprätta ”arbetarregeringar” tillsammans med andra arbetar- och bondepartier. Men målet är att uppnå en proletär diktatur och den kan bara företrädas av en ”riktig arbetarregering”, dvs en regering med enbart kommunister. (7)

”Integral socialism”

Den österrikiska socialdemokratin (austromarxismen) förde under hela 20-talet en betydligt radikalare politik än den tyska. 1934 gjorde den väpnat motstånd mot fascismens maktövertagande. (I Tyskland däremot kapitulerade både socialdemokrater och kommunister motståndslöst för Hitler.)

Men motståndet kom för sent och för halvhjärtat. Också i Österrike segrade diktaturen. Erfarenheterna av den borgerliga demokratins värnlöshet mot fascismen gjorde emellertid att en revolutionär riktning utvecklades ur partiet. Dess mest namnkunnige företrädare var *Otto Bauer*, f.d. ledande austromarxist. Han hade tidigare varit en skarp kritiker av bolsjevikerna. Men under intrycket av femårsplanernas storstilade uppbygge i Sovjet, Kominterns nya enhetslinje, m.m., tog han åter upp en diskussion av arbetarrörelsens stridsfrågor med målsättning att övervinna den historiska splittringen. (8)

Med sin långa bakgrund i den socialdemokratiska traditionen kan han inte dela kommunisternas syn på den borgerliga demokratin som en diktatur, ett obegränsat kapitalistherravälde. De demokratiska fri- och rättigheterna representerar ett väldigt värde. De har vunnits under en 400 år lång kamp för mänsklig emancipation: från reformation och upplysningstid över den borgerliga revolutionen och den liberala staten till den parlamentariska demokratin. I den borgerliga demokratin ser Bauer med Marx en motsättning i det att de klasser som fortsätter att utsugas får politisk makt, medan bourgeoisin förlorar sina politiska privilegier (t.ex. den census som fanns i de flesta länder på 1800-talet och som endast medgav de förmögna och välbeställda rösträtt.) Den borgerliga demokratin har inte uppstått på grund av kapitalisternas vilja utan genom arbetarnas och småfolkets kamp. Men när den väl stabiliserats, så har kapitalet lyckats göra den till medel för sitt herravälde.

Kapitalförmeringens intresse uppträder nämligen som arbetsprocessens intresse. Bourgeoisins behov av att utsuga arbetskraft kallas intresse för sysselsättningen. Kapitalistklassens intresse kan maskeras som ”folkgemenskapens”.

Folkmassornas stigande levnadsstandard på demokratins bas, och alla folk-klassers möjligheter och rätt att delta i den politiska processen har avtrubbat den mot kapitalismen riktade revolutionära energin. Den har fyllt folkmassorna med övertygelsen att de inom den kapitalistiska samhällsordningen kan tillgodose sina intressen. På så vis är den borgerliga demokratin en seger för kapitalismen. Ty det är den högsta triumf för varje härskande klass,

när den kan härska utan speciella politiska privilegier. Kriget 1914-18 visade hur fullständigt demokratin hade gjort folkmassorna till kapitalismens andliga undersåtar.

Samtidigt visar den fascistiska erfarenheten att den reformistiska socialismen tar grundligt miste när den tror att arbetarklassen fredligt och gradvis, genom att blott utnyttja de demokratiska institutionerna och utan revolutionära språng, kan fylla demokratins former med socialistiskt innehåll.

För att slå sönder kapitalismen måste arbetarklassen tillkämpa sig den proletära diktaturen. Man uppger själva socialismen om man inte tillgriper de nödvändiga medlen, menar Bauer. Kapitalisterna kommer när det handlar om deras klassexistens aldrig att finna sig i demokratins spelregler. Under intryck av femårsplanernas uppbygge i Sovjet (vars grymheter och rättslöshet han dock inte förbiser) anser Bauer att den sovjetiska proletära diktaturen utträttat storverk. Men, till skillnad från kommunisterna kan han endast godta denna diktatur som ett nödvändigt ont under en viss fas i omvandlingen. Därefter gäller det att på den nya socialistiska basen återinföra demokratin med alla dess friheter. Så måste också uppgiften stå i Sovjet, anser han, och tycker sig se tendenser till demokratisering i det samtida sovjetsamhället. (Detta skrevs innan Moskva-processerna inleddes) Den ekonomiska utvecklingen, den höjda levnadsstandarden, arbetarklassens ökade självförtroende och kulturnivå, de nya socialistiskt uppfostrade sovjetgenerationerna gör demokratiseringen möjlig och samtidigt nödvändig.

Utifrån den dubbla erfarenheten av fascism och sovjetuppbygge ställer Bauer uppgiften att utveckla en ”integral socialism”, som erkänner den reformistiska och den revolutionära socialismens skilda samhällseliga rötter, men strävar att ge dem ett nytt förhållande till varandra. Demokrati och diktatur har sedan splittringen 1917 stått som oförmedlade motsatser mot varandra. Denna motsats måste nu dialektiskt övervinnas.

Den ”integrala socialismen” förmedlar till den revolutionära socialismen det stora arvet från kampen om demokratin och den höga uppskattningen av de demokratiska friheterna. På motsvarande sätt söker den till den reformistiska socialismen överföra den proletära revolutionens stora arv. Den kämpar för enhet i arbetarrörelsen, men inser att det inte räcker med aktionsenheter. Framför allt krävs en ideologisk kamp som kan skapa ett minimum av gemensam teoretisk förståelse och politisk strategi.

Det finns hos Bauer en viktig ansats, men också flera olösta problem. Jag kommer in på dem i det sista avsnittet i artikeln.

2. Leninismens svagheter

När den nya vänstern återgrep på leninismen för ca 10 år sedan så ägnades inte socialismens demokratiska problem något speciellt intresse. Avgörande var i stället uppfattningen att de nya kamperna och massrörelserna tycktes spränga hela den västerländska politiska ramen. Stämningen fångas utmärkt i ett Zenit-nummer från 1969 vikt åt leninismen (f.ö. var den nuvarande demokrati-ideologen Lennart Berntsson en av författarna):

”Men under majhändelserna /i Frankrike/ var socialdemokraterna och liberalerna försvunna. De fanns bara kvar som spöklika skuggor från en annan värld. När folket var på väg att ta sitt öde i egna händer visade det sig att dessa parlamentariska politiker inte representerade någonting annat än sig själva.... Majhändelserna har visat den oavbrutna revolutionens möjlighet och nödvändighet i Europa...” (9)

För den nya vänstern med dess position ”utanför samhället” fick leninismen en väldig genomslagskraft som ett sätt att systematiskt förknippa aktionsinriktad praktik med en teori för social förändring, varur omedelbara organisatoriska uppgifter kunde härledas.

När Förbundet Kommunist i mitten på 70-talet tog upp en leninistisk teoretisk kamp var det i samma typ av position.

Utgångspunkterna var strejkrörelserna (t. ex. Skogsstrejken), den utomparlamentariska rörelsens styrka (t.ex. Båstad), osv, men inte en politisk analys av helheten av samhällets partier och klasser.

De leninistiska erfarenheterna gav möjlighet att avvisa en rad felaktiga synsätt, ekonomism i samhällsanalysen och spontanism i uppfattningen av den politiska processen (10). Men just diskussionens karaktär av en ”debatt i samhällets marginal” ledde även här till en karaktäristisk blindhet för vissa väsentliga problem.

Av skäl som tecknats i inledningen på denna artikel är det nu inte längre möjligt att undvika de ”blinda fläckarna”. På fyra områden skall vi granska tillkortakommanden i den leninistiska problematiken, samt dra de politiska slutsatserna av dessa. På några områden pekar jag senare på leninistiska positioner som behåller sin giltighet även om de måste nyformuleras.

A. Reformismen

Det har påtalats (11) att Lenin visserligen insåg reformismens utbredning, dess *vidd*, men inte dess *djup* i den västeuropeiska arbetarklassen. Orsakerna till detta var flera.

Lenins analys av kapitalismen i sitt imperialistiska stadium framhävde dess motsättningar och destruktiva tendenser (rivaliteten och krigen), men förbisåg dess dynamiska krafter och anpassningsförmåga. Därvid kom han att underskatta det långsiktiga utrymmet för en reformistisk politik.

Reformismens (”opportunistens”) faktiska seger hänförs till en rad orsaker: den långa fredliga perioden 1871-1914 då ”hela levnadsmiljön för lång tid ‘avvande’ från revolutionen” och alstrade legalism och borgerlig patriotism; arbetarrörelsens inträde i parlamentet och deltagande (under krigsåren) i förvaltningen av den borgerliga staten, osv. Men i grunden uppfattar Lenin de reformistiska partiernas styrka i Västeuropa som något *yttre och tillfälligt* i förhållande till arbetarklassen som helhet.

Reformismens *sociala bas* befinner sig antingen utanför arbetarklassen eller utgör endast en liten del av den. I det ena fallet handlar det om påverkan från akademikerskikt eller småborgerliga element (vilket knappast kunde förklara den revolutionära arbetarrörelsens styrka i just Ryssland, det land som hade den största småborgerligheten av alla). I det andra fallet syftar Lenin på effekterna av den imperialistiska utplundringen av kolonierna på en del av den inhemska arbetarklassen, den s.k. arbetararistokratin. Här anslöt han sig till en på denna tid vitt spridd uppfattning att den imperialistiska expansionen skulle försena den sociala revolutionen i Västeuropa. Denna teori kunde dock knappast förklara reformismens styrka i de då ännu ej imperialistiska skandinaviska länderna.

Man kan säga att Lenin med sin teori om arbetararistokratin utsträcker Engels’ förklaring av det saknade genombrottet för socialismen i den *engelska* arbetarrörelsen till att också gälla till tillbakabildningen från en revolutionär till en revisionistisk position i den *tyska* arbetarrörelsen. (12) Men här finns flera problem. För det första hävdar Lenin att arbetararistokratin, dvs arbetarklassens skiktning, uppkommit genom imperialismen, vilket inte är rätt. Den *engelska* frågan rör förhållandet *klass – parti*: Varför bildade den engelska arbetarklassen bara fackföreningar på 1800-talet? När till slut partiet skapades, varför är det bara en förlängning av ”trade unions”? Den *tyska* frågan däremot rör förhållandet *parti – stat*: Varför företräder det tyska på marxismens grund bildade partiet nu en reformistisk politik i förhållande till staten? Hos Lenin *förekom* otvivelaktigt element som hör hemma i en vetenskaplig förklaring av reformismen. Men i den enkla reformistteori han polemiskt spred saknas sådana nyanser.

B. Arbetarklassens medvetande

På inget område har det skrivits så mycket felaktigt om Lenin som på just detta område. Man har med utgångspunkt från ”Vad Bör Göras?”, (skriven 1902) ständigt upprepat att arbetarklassen enligt Lenin endast kan utveckla ett ”fackföreningsmedvetande”, att blott intellektuella kan tillföra socialismen till arbetarrörelsen och att det för detta krävs ett parti organiserat som en revolutionär elit.

Men för det första kan man lätt visa att *ingen* av dessa tre punkter, polemiskt tillspetsade i ”Vad Bör Göras?”, har någon allmängiltig status i Lenins tänkande. Han modifierar eller förändrar dem alla i grunden tämligen snart.(13)

För det andra, och viktigare, så missar de flesta av dessa kritiker det verkliga problemet i Lenins synsätt. Ofta upprepas i stället felet, men i en ny form.*

Den avgörande svagheten i Lenins position är nämligen en *tudelning*, en uppdelning i ”sant” och ”falskt” medvetande. Enligt välkända utläggningar av dessa tankegångar så kan det t.ex. finnas flera borgerliga och flera småborgerliga linjer, men alltid bara en ”proletär” linje. Alla andra linjer i arbetarklassen är utslag av borgerligt eller småborgerligt tänkande (alternativt: av kapitalet frambragta illusioner).

Lenin är inte ensam om dessa fel. De är snarare en genomgående svaghet i en stor del av den marxistiska traditionen och har rötter i klassisk tysk idealistisk filosofi, såväl som i en närmast naturvetenskaplig uppfattning av möjligheterna till kunskap om samhällliga processer. (Tankegången är att precis som i biologin, fysiken osv, så finns det också i politiken en och endast en riktig analys och strategi, vilka kan utarbetas av det med den riktiga marxistiska teorin utrustade partiet.)

Sociologiskt fanns det i Lenins Ryssland antagligen också stöd för en uppdelning i ”medvetna”, och ”omedvetna” arbetare, dels p.g.a. skiktningen läskunniga /analfabeter , dels beroende på att arbetarklassens intellektuella till skillnad från idag knappast hade någon möjlighet att lämna sin klass (genom utbildning, politiska och fackliga karriärer, osv). Därmed kunde det uppstå ett skikt socialistiskt bildade arbetare, deltagare i studiecirkel runt ”Kapitalet”, osv, i skarp kontrast mot klassens massa.

Idag kan denna typ av enkel uppdelning av arbetarklassens medvetande inte längre godtas. All sociologisk och psykologisk forskning visar i stället en bild av sammansatthet.

Inom ramen för denna artikel kan jag dock inte lägga fram en positiv teori.

C. Den borgerliga demokratin

Lenins skarpaste kritik av den borgerliga demokratin som en form för borgerlig diktatur och av dess rättigheter som helt ”formella” sker mot bakgrund av dels kriget och dess auktoritära borgerliga maktutövning. Dels syftar han på demokratins kontrarevolutionära massmord i t.ex. Tyskland efter kriget. Men inte heller i andra analyser fördjupar Lenin synen på den borgerliga demokratin och t.ex. skiljer mellan de demokratiska *fri- och rättigheterna*, de borgerligt-demokratiska *representativa församlingarna* samt de *statliga institutioner* som garanterar borgarklassens maktställning. Alltför ofta ses demokratin som en ”svindel” från den härskande klassens sida. Men när den borgerliga demokratin ger bourgeoisin ett

* Så är t.ex. fallet med den kapitallogiska marxismen. Utifrån produktionens fördubbling i arbetsprocess och värdeförkningsprocess, i konkret arbete (tillverkning av bruksvärden) och abstrakt arbete (anhopning av värde) spårar den en fördubbling i ”arbetarnas huvuden”. Å ena sidan ett småborgerligt medvetande bestämt av bytesvärdet (krav på ”rättvis” lön m.m., dvs krav som bottnar i de illusioner själva det kapitalistiska produktionssättet frambringar.) Å andra sidan ett medvetande bestämt av bruksvärdet, som är revolterande och går emot den kapitalistiska logiken. (14)

ideologiskt herravälde, så beror inte detta på ett bedrägeri utan grundas i materiella praktiker och verkliga förhållanden.

Å andra sidan får man inte som HA/LB gör, helt glömma bort att borgarklassens maktställning *också* vilar på ett ideologiskt herravälde och att de borgerligt-demokratiska institutionerna är synnerligen väl lämpade att upprätthålla detta.

D. Den politiska maktens problem

I Lenins syn på den politiska makten i ”den proletära diktaturens period” finns en rad svagheter. I hans teoretiska analyser t.ex. ”Staten och Revolutionen”, sker en avgörande förkortning av hela problematiken genom att problemet med den *politiska förmedlingen* inte tas upp till diskussion. (15)

De ”beväpnade arbetarna” antas kunna härska direkt i företag såväl som stat, dvs Lenin tänker sig ett oförmedlat klasstyre (jfr polemiken med Kautsky där han hävdade att proletariatet kunde bli en regerande klass). Hur olika åsikter i arbetarklassen bildas, organiseras, förmedlas och realiseras i politiskt deltagande och hur detta förenas med den proletära diktaturens styre, en makt som inte är bunden av några lagar, analyseras inte.

Lenins ”Staten och Revolutionen” är i själva verket aldrig någon konkret analys av den ryska rådsrörelsen, dess utveckling, problem, motsättningar, varken av 1905 års rörelse eller 1917 års. Den är i stället en slags bearbetning av Marx’ myt om Pariskommunen under *inspiration* från den ryska rådsrörelsen. Betingelser för när och i vilken omfattning rådsmakten kan göra sig gällande preciseras inte. I sina försvar för sovjetsystemet efter revolutionen gör Lenin knappast någon analys av hur det verkligen fungerar. I polemiken mot Kautsky, eller i Kominterns beskrivningar av sovjetsystemet så antas ”Staten och Revolutionens” ideala principer vara förverkligade. Samma sak när olika ”inskränkningar” motiveras. Så här kan det låta i samband med avskaffandet av rådstrukturen i armén:

”Något annat är det nu i ett socialistiskt land. Här består regeringen genom proletariatets vilja. Det förstår sig därför självt att de arbetande genom det förtroende de har givit regeringen också har givit denna rätten att tillsätta olika tjänstemän och myndigheter...”

På något sätt förutsätts här vad man skulle bevisa. (18)

När det så småningom blivit alldeles uppenbart att den nya maktstrukturen inte fungerar efter ”Staten och Revolutionens” principer måste den legitimeras på något annat sätt, som det enda som var möjligt att uppnå under våra omständigheter, det enda som kan trygga en socialistisk ekonomisk utveckling. I denna situation är det uppenbart att Lenin blir alltmer bekymrad över statens och maktens karaktär. Men man gör också, i likhet med Trotskij 1920, nödvändigheten till dygd och förklarar att proletariatets diktatur till sitt väsen är dess partis diktatur. Detta skärper problemet med den politiska förmedlingen. För hur ska man i ett sådant styre kunna klarlägga vad som verkligen är arbetarklassens vilja?

Om vi håller oss strikt till den typ av teorier som ovan skisserats är detta dock inget problem, eftersom de förutsätter att det finns endast ett ”sant” (i motsats till ”inskränkt”, ”efterblivet”, etc) medvetande. Och då den parlamentariska demokratins friheter redan tidigare förklarats vara bedrägliga, så blir övergången till enpartistyre desto lättare att teoretiskt motivera.*

De leninistiska teorierna på dessa fyra områden är nära förbundna med två centrala teser i Komintern-traditionen, nämligen

* Delvis kopplat till Lenins förkortning av den politiska maktens problematik är hans förenkling av arbetarkontrollens problem på företagen. Detta område faller emellertid utanför denna artikels ramar.

+ Att det kommunistiska partiet skall slå ut de andra arbetarpartierna, och som det enda egentliga proletära partiet leda och uttrycka hela klassens intressen. Det är *möjligt* då reformismen endast har en ytlig förankring i klassen (se a/ ovan) och *nödvändigt* då endast det kommunistiska partiet kan representera arbetarklassens sanna medvetande (enligt b/ ovan).

+ Att det kommunistiska partiet skall ha en ledande roll under socialismen på så sätt att de olika klassorganisationerna, råden, fackföreningarna osv, skall vara "transmissionsremmar" för att överföra partiets anvisningar till klassen. I praktiken försvinner härvid också utrymmet för demokratiska fri- och rättigheter. Denna tes är knuten till föreställningarna b-d/ovan.**

Liksom Zenitförfattarna anser jag att det är nödvändigt att bryta med dessa teorier och teser för att i stället utveckla en i grunden demokratisk linje i dagens socialistiska praxis.

Av avgörande betydelse för en sådan strategi är analysen och förhållningssättet till *den borgerliga demokratin*. Denna ägnas därför en ingående granskning i följande avsnitt. I avsnittet därpå återkommer jag till leninismen och diskuterar några av de centrala begrepp som fortfarande har giltighet i en *strategisk reflektion*.

3. Borgarklassen och demokratin

Hos Lenin och i Komintern-traditionen är, som vi sett, den borgerliga demokratin inget problem. Den är en raffinerad form av bourgeoisins diktatur, det gäller bara att krossa den. Hos Arvidsson/Berntsson är den borgerliga demokratin heller inget problem. Den är "i allt väsentligt en produkt av arbetarklassens kamp" och entydigt positiv för arbetarklassen. Det gäller bara att utvidga den.

För oss däremot, liksom för Otto Bauer, är den ett fundamentalt problem för marxismen. Den är både ett resultat av en långvarig historisk befrielsekamp och *samtidigt* en struktur som tenderar att låsa arbetarklassens kamp (och historiskt har gjort det) inom ramen för en kompromiss med bourgeoisin. Arvidsson/Berntsson har släppt den marxistiska kritiken av den borgerliga demokratin. Men om den borgerliga demokratin nu är så fördelaktig för arbetarklassen och så negativ för bourgeoisin, varför har då under det senaste halvseket borgarklassen varit *minst* utsatt för hot om grundläggande förändringar i just de länder där den borgerliga demokratin varit mest stabil?

Låt oss sammanfatta vår enighet och vår oenighet.

Vi är överens med Arvidsson/Berntsson i den positiva värderingen av de demokratiska fri- och rättigheterna, liksom att kommunisterna måste slå vakt om representativa församlingar för hela folket.

Vi är inte överens

- i synen på den borgerliga demokratin uppkomst och förhållande till borgarklassen.
- i värderingen av den borgerliga demokratin roll för arbetarklassen idag.

** I diskussionen av dessa teser är det dock viktigt att i viss mån skilja på Lenin och Kommunistiska Internationalen. Efter åren av hänsynslös sektarism och voluntarism 1917-20 är det mycket som tyder på att Lenin verkligen eftersträfvade en seriös enhetstaktik med andra riktningar inom arbetarrörelsen (medan många andra ledare i Komintern huvudsakligen såg enhetstaktiken som ett nytt sätt för att komma åt socialdemokratin). Detta innebar inte att han gjorde några teoretiska brytningar med sina tidigare positioner. Men han började ställa en rad av de avgörande problemen, om reformismens inflytande i Väst, om det socialistiska uppbyggets problem i Sovjet, osv.

Det är knappast någon slump att Lenin vid Kominterns tredje världskongress skrev att han var "på den yttersta högerflygeln", eller att hans viktigaste rekommendation på den fjärde kongressen var att "Vi måste utnyttja varje ögonblick av andrum från kampen, från krig, för att studera och *studera från början*". (17)

- i inställningen att den socialistiska omvälvningen måste ske inom den borgerliga demokratis ramar.
 - i synen på den socialistiska demokratin som en slags utvidgning av den borgerliga.
- De två första punkterna tas upp här, de andra i följande avsnitt.

Den borgerliga demokratis uppkomst

Redan Marx konstaterade, som Bauer noterat, att den borgerliga demokratin, genom att vara på en gång borgerlig och demokratisk rymmer en grundläggande motsättning. Å ena sidan förnekar den borgerliga produktionsordningen varje jämlikhet. En klass äger endast sin arbetskraft, en annan klass kontrollerar däremot produktionsmedlen och kan förfoga över resultatet av den arbetande klassens arbete. Å andra sidan förklarar den demokratiska politiska ordningen alla medborgare som jämlika och likaberättigade.

Varför har då denna statsform över huvud taget uppkommit under kapitalismen?

I en studie över demokratis framväxt i ett antal kapitalistiska länder har Göran Therborn ställt en rad frågor av denna typ.(18) Den fortsatta diskussionen bygger i hög grad på hans argumentation.

En viss nivå av demokratisering gynnas av den borgerliga klassen själv. Ty de kapitalistiska produktionsförhållandena tenderar att skapa en internt rivaliserande, fredligt splittrad härskande klass. Bortsett från situationer av yttersta fara finns det i de borgerliga klassrelationerna inget enande element typ kungligt ledarskap, feodal hierarki, etc. I avsaknaden av ett självklart centrum krävs en allmänt accepterad integrerande mekanism. Parlamentarismen har visat sig vara en utomordentlig sådan.

Detta gynnar övergången till vad vi kan kalla den liberala staten, dvs en stat med individuella fri- och rättigheter, flerpartisystem, m.m. Men rösträtten är fortfarande inskränkt till de övre skikten.

En expanderande kapitalism krävde emellertid att gamla, splittrande, feudala element utplånades och att landet blev en nationell enhet. Att utvidga demokratin till hela folket sågs av avancerade kapitalfraktioner som ett medel att uppnå detta.

Man måste också slåss för sin självständighet mot andra länders borgarklasser. Samtidigt satte den kapitalistiska produktivkraftens utveckling under 1800-talet värnpliktsarméer i stället för de gamla legoarméerna. I lägen av nationell mobilisering och krig blev i många fall en utvidgning av rösträtten ett viktigt medel att stärka krigsförmågan (Norge fick allmän rösträtt i samband med unionsupplösningen, Danmark under första världskriget, Canada före inträdet i kriget 1917, osv).

Denna utveckling kunde ske därför att den borgerliga demokratin trots sina inneboende motsägelser ändå är möjlig som ett stabilt förhållande under kapitalismen. Dels därför att den snabba produktivkraftsutvecklingen skapar ständigt nya resurser att fördela, vilket ökar utrymmet för manöver från bourgeoisins sida oerhört. Dels därför att ”det ekonomiska är skilt från ”det politiska” under kapitalismen. Kapitalismen är ett opersonligt system för exploatering, som förutsätter kapitalets välde, snarare än bourgeoisins personliga dominans”. Det kapitalistiska produktionssättet kräver förvisso en stat. Men så länge denna respekterar den ekonomiska ordningens rörelselagar, behöver den inte ledas av kapitalister.

Trots dessa förhållanden så krävdes det en omfattande folklig kamp för att utsträcka demokratin. Men i denna kamp kunde ofta borgerligheten göra ett mycket framgångsrikt motstånd mot arbetarrörelsen. I flera fall var det först en tid efter det att arbetarklassen slagits tillbaka som hela folket släpptes in i den politiska processen.

Utslagsgivande för ”demokratins seger” har således inte varit arbetarklassens kamp, vilket Arvidsson/Berntsson underförstått hävdar. Den har förvisso spelat en stor roll, men där har också varit en rad andra faktorer: behov av nationell mobilisering, inre splittring i bourgeoisin, reaktionära maktgruppers nederlag i kampen mot andra länders borgerligheter (Tyskland 1918 och 1945, Japan 1945 osv), samt inte minst småborgerlighetens, speciellt de små och medelstora böndernas, insats i den demokratiska kampen. I Schweiz segrade faktiskt demokratin genom hantverkares, bönders och intellektuellas kamp innan det överhuvudtaget fanns en arbetarrörelse.

Det centrala i denna process är att de härskande klasserna i i hög grad kunnat bestämma utvecklingens tempo och karaktär. Demokratiseringen har därför ”utvecklats inom den kapitalistiska statens ram och frysts i den borgerliga demokratins form snarare än att öppna vägen till ... socialistisk omvandling.

Den marxistiska kritiken av den borgerliga demokratin tar främst fasta på tre förhållanden.

1. Den borgerliga demokratins valda institutioner är skenbart ”oberoende” i förhållande till alla kollektiv. I valhandlingen finns inte det som gör arbetaren stark, hennes *klassorganisering*, närvarande. Hennes förhållande till riksdag etc, är *abstrakt-individualiserat*, hon står gentemot den ”demokratiska församlingen” som en socialt naken individ, avklädd alla bestämmningar, en av fem miljoner ”medborgare” rätt och slätt.

Den parlamentariska politiken är frikopplad från alla levande sociala enheter. Ett symptom på detta är den godtyckliga valkretsindelningen. I en studie av samhällsklassernas valdeltagande i olika slags områden i Stor-Stockholm har Swedner-Fatahi påpekat att:

”Den nuvarande valdistriksindelningen och valresultat-redovisningen saboterar i en storstad möjligheterna att bygga upp ett politiskt engagemang kring problemen i väljarnas boendemiljö”...

”Valdistrikten bör självfallet ha ’naturliga’ gränser och inte de ’artificiella’ gränser som för närvarande är så vanliga.” (19)

Den parlamentariska politikens abstrakta och ”neutrala” förhållande till vardagspolitiken och de sociala klasserna öppnar ett stort utrymme för partierna att likt företag på en marknad vädja till enskilda människors ängslan och oro, den försvårar för de sociala rörelserna att tränga in i den politiska processen...

2. Denna struktur hänger för det andra samman med partiernas roll. Det är partierna som ska förmedla det politiska deltagandet. För de som icke är aktiva i partierna och inte tillhör några inflytelserika påtryckningsgrupper återstår endast att en gång vart tredje år uttrycka sin relativa grad av missnöje gentemot de politiska alternativ som andra ställt upp. De människor som bor i ett visst område i t.ex. en kommun med gemensamma problem och kanske gemensamma förslag till lösningar, kan inte kollektivt ta itu med dessa inom den politiska beslutsordningens ramar. De är i stället hänvisade att splittra upp sig på sina respektive partier för att påverka dem att eventuellt ta upp frågorna i kommunfullmäktige, i olika nämnder, etc.

På en nationell nivå kan den roll som partierna tilldelas av den borgerliga demokratin få förödande konsekvenser och hindra att majoritetsopinioner i centrala frågor överhuvud kommer till parlamentariskt uttryck. Ett aktuellt exempel är kärnkraften.

Partiernas och riksdagens ideologiskt centrala roll tjänar framför allt att legitimera den borgerliga statens verksamhet. Partiernas *verkliga* roll förlorar alltmer i substans p.g.a. det växande beroendet av statsapparaten. Det är den som tar fram alla viktiga förslag till åtgärder, den som bakom en ”parlamentarisk garnering” styr utredningsverksamheten, etc. Det demokratiska problemet är därför inte, som VPK ofta föreställer sig, att utvidga riksdagens befogenheter, utan att omorganisera hela staten och karaktären av dess ingripanden i samhället.

3. Alla existerande borgerliga demokratier utmärks för det tredje i hög grad av *elitstyre*, även i de "folkliga" partierna. Stora sociala grupper är i praktiken utestängda från aktivt deltagande i den politiska processen. I Sverige gäller detta i stor utsträckning för LO-anslutna arbetare i produktionen. Det största arbetarpartiet, socialdemokratin, domineras i de beslutande församlingarna nästan helt av organisationsproffs, heltidsanställda politiker i stat och kommun, samt kommunaltjänstemän.

De partieliter som konkurrerar är dessutom alltmer likartade: offentligt anställda, fr.a. tjänstemän, med villa eller möjligen bostadsrätt som bostad och med löner betydligt över genomsnittet, dominerar *samtliga* fyra "demokratiska" partier med visst undantag för centern som fortfarande har stark bondeförankring. Samma tendens gäller även VPK (20).

Varför är det så? Beror det bara på den klassplittring och det klassamhälle som grundläggs i produktionsordningen? Eller gynnas denna utveckling av det politiska systemets karaktär?

I USA har man sedan länge övergivit föreställningen om demokrati som "folkstyre".

"Masspolitik är antidemokratisk"

I den anglo-saxiska statsvetenskapen har detta utvecklats till en fientlighet mot massdeltagande i politiken överhuvud:

"Masspolitik i ett demokratiskt samhälle ... är antidemokratisk... Masspolitik inträder när ett stort antal människor engagerar sig i politisk aktivitet, som ligger utanför de procedurer och regler som samhället har instiftat för att styra politiskt handlande." (21)

I själva verket är denna fientlighet mot ett massivt politiskt deltagande utanför vallokaler en karaktäristisk för den borgerliga demokratin. I ett politiskt system där de ideologiskt centrala institutionerna, de valda församlingarna, är avskilda från alla levande sociala enheter och inte erkänner några klasser eller klassmakt är ett elitstyre en naturlig utveckling.

Själva valhandlingen i den borgerliga demokratin är en slags trohetsförklaring, en ideologisk akt som bekräftar tilltron till att den politiska ordningen på något sätt tar itu med folkets problem. Men denna ordning säkrar i sig varken en reell pluralism (en verklig representation för viktiga klasser, etniska grupper, osv) eller att samhällets konflikter behandlas i dess institutioner. När så ej är fallet kan naturligtvis rent teoretiskt nya partier bildas för att uttrycka dessa klassers intressen, nya organisationer uppstå för dessa etniska grupper. Men det i praktiken vanligaste är en utbredning av *apatin* i förhållande till den borgerliga demokratin. Valdeltagandet sjunker därför att allt färre tror på idén att den politiska ordningen kan ta itu med problemen. Så har t.ex. varit fallet under hela 1900-talet i USA, ett land som saknar varje verklig pluralism. Borgarklassen behärskar helt den politiska världen, arbetarklassen har inte ens ett parti. Resultatet har blivit ett valdeltagande som i genomsnitt ligger på ca 50% vid presidentvalen och mellan 30 och 40% i senatsvalen. Det är ännu lägre i arbetarklassen (ca en tredjedel röstar i presidentvalen). En liknande utveckling av delvis andra orsaker verkar vara på gång i England.

4. Leninistisk strategi idag

Synen på den borgerliga demokratin får stor betydelse för uppfattningen av den socialistiska strategin. Med HA/LBs oproblematiska (och naiva) syn blir det naturligt att hävda att övergången ska ske gradvis och inom den borgerliga demokratins ram.

I sitt första inlägg säger HA/LB visserligen att kampen för socialismen främst måste baseras "på de arbetande massornas resning". Denna tanke överges dock i praktiken. I stället betonar man att "den s.k. borgerliga demokratin i allt väsentligt är en produkt av arbetarklassens kamp och borgarklassens eftergifter". Därför är "den demokratiska kampen den stora strukturella

reform som under kapitalistiska förhållanden bebådar och röjer väg för en socialistisk omvälvning”.

Med denna syn faller också enligt HA/LB mycket av den traditionella motsättningen mellan socialdemokrati och kommunism bort:

”Allt talar nämligen för att en demokratisk väg till socialismen måste bygga på en både fredlig och gradvis förändring av kapitalismen... /för/ inom ramen för den borgerliga demokratin gives ingen annan väg till socialismen än via en gradvis utvidgning av demokratin.”

Vi är överens om behovet av ett nytt förhållande socialdemokrater/kommunister. Detta har Förbundet Kommunist diskuterat i en rad sammanhang. Men vi tror inte att det blir en verklig förnyelse om kommunisterna anammar *Kautskys* linje i den historiska debatten, vilket det i praktiken är fråga om hos HA/LB. Detta upphäver inte motsättningen, ty den handlar om verkliga problem i övergången till socialismen och inte bara kommunistiska ”misstag”.

Visserligen har socialdemokratin hela tiden varit mer känslig än kommunisterna för den borgerliga demokratis värden i sig. Men å andra sidan så har djupa politiska krislägen ständigt bekräftat nödvändigheten av att gå utanför den borgerliga demokratis ramar och använda helt andra metoder. Och mer dynamiska socialdemokratier har också sökt göra det, om än vacklande och sent. Detta var i själva verket en av utgångspunkterna för Bauers (ovan beskrivna) sökande efter en ”integral socialism”.

Inte heller kan man godta HA/LBs tes att en kamp för en utvidgning av ”demokratin” skulle vara själva nyckeln för övergången till socialismen.

Dels får man inte på detta sätt fatt i kapitalismens grundläggande mekanismer. För att ta ett konkret exempel. Vad skulle det betytt för Volvo-affären och volvo-arbetarna om demokrati” i HA/LBs formella mening i stället för bolagsstämman hade styrt företaget, antingen det nu varit ”löntagarna” eller riksdagen? Konkret knappast något annat än att en annan av de rivaliserande kapitalfraktionerna vunnit (Handelsbanken i stället för Skand. Enskilda).

Dels leder hela detta sätt att ställa de strategiska problemen till en abstrakt och tom politik. Just det var ett av misstagen med LOs löntagarfondslinje i valet 1976; kravet på ”ekonomisk demokrati” motiverades så abstrakt – bryta det ekonomiska fåtalsväldet, få del i kapitaltillväxten, osv. Men folk är inte beredda att ta en hård strid om makten över ägandet – för alla inser att det är en hård strid – om man inte har klara och konkreta målsättningar och föreställningar om vad man vill uppnå med detta. I denna mening är ”fördjupad demokratisering” inget egenvärde.

Nej HA/LBs strategiska funderingar leder till en återvändsgränd. För att komma framåt är det viktigt att hålla fast några element i den leninistiska problematiken. Tre sådana behandlas nedan: statsmaktens roll i det revolutionära förloppet; den revolutionära krisen; proletariats diktatur; samt hur man kan förbinda dessa med en demokratisk linje. Därefter tas Nicos Poulantzas strategiska idéer till skärskådande. Avsnittet slutar med en sammanfattning av några strategiska satser.

Regering, stat, makt

I Lenins analys av det socialistiska maktövertagandets problem finns en oerhörd koncentration på nödvändigheten att gripa statsmakten. Hans position kan sammanfattas på följande sätt: Regeringsmakt är inte detsamma som statsmakt. Statsmakten kan överföras till arbetarklassen endast genom en fundamental förändring av statsapparaten. Denna förändring kan påbörjas i och genom de existerande institutionerna, men måste med nödvändighet gå utöver dem.

Den chilenska erfarenheten bekräftade kärnan i leninismens synsätt på detta område. Det handlar här inte om att upprepa den vulgära kritiken: ”varför beväpnade Allende inte arbetarna?” Vapnen är inte huvudfrågan i den leninistiska revolutionsteorin, och vad gäller Chile har Regis Debray gjort en förödande analys av det lättvindiga användandet av formeln ”beväpna ett proletariat”. (22)

Nej, den avgörande svagheten i folkfrontens praktik var just att *problemet om statsmakten* inte ställdes som det centrala för kampen. De dominerande krafterna i UP, kommunistpartiet, PC och högern i socialistpartiet, PC, ansåg tvärtom att i och med erövrandet av regeringsmakten var nu den avgörande uppgiften att föra en bra *ekonomisk politik*. Därigenom tänkte man sig kunna vinna mellanskikten och åtminstone neutralisera större delen av bourgeoisin. Med ekonomiska reformer skulle man successivt förändra ekonomins karaktär och på så sätt också statsapparaten funktion. Tillsammans med andra gradvisa förändringar i institutionerna skulle detta innebära en förvandling av statsapparaten på sikt. Som avgörande frågor ställdes alltså den ekonomiska verksamheten och samarbetet med åtminstone delar av bourgeoisin.

Slagordsmässigt sammanfattades detta i ”Konsolidera för att gå framåt”. Det gällde att inte äventyra det som vunnits, regeringsmakten, genom att satsa på politiska språng framåt för att förändra styrkeförhållandena.

Med dominansen för detta synsätt försattes de chanser som faktiskt fanns att genom borgerligt-demokratiska åtgärder grundade på en massmobilisering ta itu med en långtgående förändring av statssystemet.

Ett exempel är kommunvalen i april 1971 då regeringskoalitionen fick en absolut majoritet, under intryck av den första tidens handlingskraftiga åtgärder och bourgeoisins splittring. Det hade nu varit möjligt att genom en folkomröstning driva fram en ny författning med bl.a. enkammarriksdag. Med en majoritet i denna och med en fortgående massmobilisering kunde styrka skapats för att genomföra viktiga förändringar i den statliga förvaltningen, omstrukturera domstolsväsendet, osv. Därmed hade man kunnat ta de första stegen i en process för att bryta bourgeoisins grepp över statsmakten. Men, som Tor Sellström skrivit:

”I själva verket hade emellertid de dominerande strömningarna inom regeringskoalitionen skjutit tankarna på en omstrukturering av statsapparaten åt sidan.... Ekonomiska argument – särskilt ’slaget om produktionen’ – kom snarare än politiska hänsyn att vara vägledande för UP:s agerande.” (23)

”Avancera för att konsolidera”

Enligt samma synsätt avvisades 1972 förslagen – sammanfattade i formeln ”avancera för att konsolidera” – att ta itu med den begynnande politiska krisen genom att beslutsamt utvidga massmobiliseringen, införa en verklig arbetarkontroll, stödja uppbygget av folkliga maktorgan, m.m. I stället gjordes misslyckade satsningar på ”ny ekonomisk politik” (mer högerinriktad än tidigare) och överenskommelser med kristdemokraterna.

Samma logik slutligen följdes när möjligheterna till massaktion och bred mobilisering inte utnyttjades efter det tillbakaslagna kuppörförsöket i juni 1973.

I alla dessa tre situationer hade man alltså kunnat handla annorlunda. Men man valde att handla på ett sådant sätt att statsapparaten och statsmakten lämnades intakt – och detta just utifrån den reformistiska synen på staten i en övergångsprocess. Av kommunistpartiet uttrycktes den t.ex. så här:

”Vi är anhängare av att föra den revolutionära processen framåt inom ramarna för den rådande rättsstaten /genom/ att långsamt förbättra den... För övrigt anser vi att det för närvarande (maj

1972) inte finns någon möjlighet att ändra på denna legalitet /och/ dess institutioner. Inte på något sätt, varken på laglig eller olaglig väg.” (24)

Eurokommunismens företrädare tenderar att ständigt bortse från det centrala problemet med statsmakten i den socialistiska strategin. Ett försök av Göran Therborn att konstruera eurokommunismen som en ”fjärde historisk strategi” är betecknande för sitt sätt att värdera de chilenska erfarenheterna. Kommunistpartiets linje var helt riktig säger Therborn –utan någon närmare bevisning – men ”Den chilenska utvecklingen stoppades ju av militären, så det är bara Frankrike och Italien att se på just nu.” Jaså, ”utvecklingen stoppades”. Men varför? Kunde det möjligen ha något samband med kommunistpartiets politik och förhållande till statsmakten? Den frågan tar Therborn överhuvud inte upp. I stället påstår han, utan precisering: (25)

”Vänstersocialisterna där /i Chile/ kunde med sin ansvarslösa frasaradikalism inte presentera ett verkligt alternativ, men deras motstånd gjorde att Unidad Popular 1972-73 inte kunde utveckla en enhetlig och konsekvent strategi och taktik, vilket spelade reaktionen i händerna.”

Jag har i analysen pekat på tre vägval där UPs dominerande partier vägrade att mobilisera massorna för att demokratisera och förändra statsmakten. Nu säger emellertid eurokommunismen att den sannerligen är för demokratisering och reformering av staten. *Men detta ska hela tiden ske i samarbete med bourgeoisin.* En verklig förändring av statsmakten – oavsett om den sker via de borgerligt-demokratiska institutionerna eller inte – kan dock endast ske i konfrontationer med borgarklassen. För eurokommunismen är huvudfrågan att undvika sådana sammanstötningar. Därför har de i *praktiken* också slutit upp bakom antidemokratiska linjer. (T.ex. PCIs stöd åt Reale-lagarna – se artikeln om den historiska kompromissen – eller PCEs stöd åt monarkin.)

Den revolutionära krisen

Om frågan om statsmakten alltför är avgörande i en revolutionär process hur kan man då tänka sig övergången till socialismen? Kan den som HA/LB föreställer sig ske ”gradvis” och ”inom ramen för den borgerliga demokratin”?

Den fundamentala invändningen mot denna typ av tankegångar är följande: Den borgerliga demokratin uttrycker en grundläggande klasskompromiss, där bourgeoisin godtar arbetarklassens organisationer och dess kamp inom vissa ramar, i utbyte mot att arbetarklassen accepterar dess fortsatta kontroll över produktionsmedlen. Socialismen, hur demokratisk den än är, upphäver denna ”kompromiss” och därmed, med nödvändighet, dess institutionella ram.

Vad finns det egentligen för realism i att som chilenska PC säga att (den borgerliga) legaliteten, ”rättsstaten” och dess institutioner inte går att ändra, samtidigt som man till borgarklassen säger att vi ska, förvisso fredligt, gradvis på sikt och helst i samarbete, likvidera er som klass?

Och vad är det för realism att som HA/LB i Zenit säga, att man ”inom den borgerliga demokratin ram” dessutom ska (inte fysiskt, men socialt) likvidera de borgerliga kårerna, samma kårer som är bärare av dessa ramar?

Den leninistiska reflektionen runt *den revolutionära krisen* förefaller betydligt mer verklighetsförankrad. Endast i en situation där det borgerliga samhällets motsättningar på alla områden, ekonomiskt, politiskt och ideologiskt, skärps och förenas i en explosiv blandning, där den härskande klassen är splittrad, mellanklasserna är i uppbrott och staten väsentligt uppdelad och desorganiserad, så kan enligt Lenin en grundläggande förändring i den politiska makten ske. Därmed också klart att dessa förändringar inte kan fullbordas inom

kompromissens, det lugna tillståndets, dvs den borgerliga demokratins ramar (även om mycket påbörjas där).

Man borde inte kunna glömma att i situationer där en revolutionär dynamik har börjat utvecklas med en språngartad utbredning av masskampen, så har just återgripande på åtgärder inom den borgerligt-demokratiska "ramen" visat sig ytterst gynnsamma för borgarklassen. Ett välkänt exempel, som det idag verkar vara viktigt att påminna om, är franska maj 1968. För kommunistpartiet gällde det då att till varje pris ta avstånd från denna väldiga rörelse som helt uppenbart gick utanför "den borgerliga demokratins ramar". Medlet för att göra detta och visa "sitt ansvar" var att kräva allmänna val. Men detta var ett utmärkt sätt för bourgeoisin att återföra folket till ordningen och ledde till en stark gaullistisk seger. Naturligtvis fanns inga möjligheter att *gripa makten* i maj -68, men däremot en rad andra alternativ än franska PCs agerande.

Det avgörande momentet i den revolutionära krisen är att arbetarklassen och folket bryter borgarklassens kontroll över de väpnade och repressiva styrkorna. Huvudfrågan är naturligtvis inte "fredlig" eller "icke-fredlig". Avgörande är i stället att vänstern inte nöjer sig med plattheter typ "vi önskar en fredlig övergång, men om borgarklassen tillgriper våld måste arbetarna ha rätt att svara." I stället måste man utveckla en konkret politik för att lösa den militära maktfrågan. Det handlar om en kamp mot militär- och polisförbandens sociala isolering och särskilda kåranda, det handlar om att vänstern utvecklar en ny, positiv, försvarspolitik som bryter den militära centralismen och krigsmaktens band med storfinansen (i stället för att ställa uppgiften att "undergräva försvaret", en paroll som endast driver stamanställda i armarna på borgarklassen). Det handlar om en långtgående demokratisering och utveckling av folklig kontroll på alla nivåer av den militär strukturen, om att stimulera facklig organisering av soldaterna och att stärka progressiva krafter i officerarnas fackliga organisationer... Om det ändå till slut blir fråga om väpnade sammanstötningar, så innebär dessa och andra åtgärder att folket inte står mot en kompakt borgerligt behärskad militärapparat som i Chile.

Återigen, helheten av dessa förändringar och ingrepp låter sig inte bestämmas av den borgerliga demokratins ramar.

Men, kommer en invändning, om den socialistiska omvälvningen inte förlöper i den borgerliga demokratins takt och rytm och enligt dess spelregler, hur tryggas då socialismens demokratiska utformning? Därmed är vi inne på ett tredje problem som Arvidsson/Berntson mycket lättvindigt går över.

Proletariatets diktatur

Under 70-talet har "proletariatets diktatur" strukits från alla stora kommunistpartiers program. Även HA/LB vill stryka "denna tes". Men vad menas egentligen med detta? Hos Lenin finns ingen entydig "tes" om den proletära diktaturen och dess uppbyggnad. Snarare handlar det om en övergångsperiods uppgifter. Ändå är jag enig med dem som utan att ha något att göra med sovjet- eller kinatraditionen ändå menar att det är "en omöjlig och onödig uppgift att försöka återerövra detta begrepp till dagligt bruk". (26) Att Förbundet Kommunist skrivit in det i sitt program vid tidigare kongresser hänger naturligtvis samman med vår dåvarande existens "i marginalen", som innebar att vi aldrig blev pressade.

Men att "avskaffa" ett "otrevligt" ord löser inte problemet. För som Althusser har sagt, "ända sedan Galilei har vi vetat att vetenskapliga problem inte kan göras till föremål för politiska beslut".

Och begreppet "proletariatets diktatur" pekar verkligen på vetenskapliga problem i övergången från kapitalism till kommunism.

Den ena typen av problem rör den revolutionära krisen, och behovet av en stark auktoritet i det ögonblick när den borgerliga makten håller på att brytas och ersättas med en ny.

Den andra typen av problem rör frågan hur arbetarklassens hegemoni ska förverkligas i det socialistiska uppbygget.

Vi ska här gå in på den första typen av problem (den andra tas upp under avsnittet socialistisk demokrati).

”En revolution är utan tvivel den mest auktoritära akt som finnes, en handling varigenom en del av befolkningen påtvingar den andra sin vilja...”, har Engels skrivit. Arbetarklassen och folket måste bygga upp resurser för tvång och ingripande med auktoritära medel när frågan om samhällsmakten börjar ställas på dagordningen. Eller med Debrays ord:

”Endast det mest drastiska tvång kunde i Chile ha kommit till rätta med svartabörshandeln, effektivt rekvirera åkarnas lastbilar, åstadkomma en rättvis ransonering... återupprätta arbetsdisciplinen, hindra och bestraffa det ekonomiska sabotaget. Det var nödvändigt att bringa ordning i denna röra... Det är bara det att ‘ordningen’ är inget abstrakt begrepp. Den militära ordningen .../står emot/ den proletära...” (27)

HA/LB berör aldrig behovet av auktoritära medel eftersom de tror att de borgerliga kåreerna, den borgerliga demokratins institutionella upprätthållare, ordnat och demokratiskt kommer att administrera sin egen upplösning. Helt naivt glömmer de också att en av de centrala och i krislägen avgörande delarna av borgarklassens frihetsuppfattning är ”näringsfriheten”, ”rättssäkerheten” (dvs skydd av den borgerliga egendomen), etc.

Mycket belysande för den ställning borgerlig egendom även i ”normala lägen” intar i bourgeoisins rättsuppfattning är en debatt 1978. Gösta Bohman angreps där hårt av Carl Lidbom för den borgerliga regeringens brister på rättssäkerhetens område. Han replikerade med att visa på en rad insatser för att stärka ”fri- och rättigheterna” (i kontrast mot ”lagstiftningens förfall under socialdemokratien”), nämligen förbud mot retroaktiv skattelagstiftning, krav på lagrådsgranskning av skattelagar, klarläggande av grundlagens krav på ersättning vid expropriation, samt utökande av enskilda markägares byggnadsrätt. Dvs samtliga åtgärder gällde stärkandet av egendomens ställning. (28)

Det är märkligt att man även i vänstern så lätt kan glömma alla de erfarenheter som finns som visar att bourgeoisin alltid prioriterar ”ägandefriheten” framför den borgerliga demokratins friheter.

Detta misstag gör inte leninismen. Problemet med den i dess traditionella utformning är uppfattningen att det är *statsapparaten* som ska skapa den revolutionära auktoriteten – och detta till den grad att den ska vara obunden av några lagar.*

Men upprättas en sådan statsmakt, så har historien visat att där finns en obeveklig logik i riktning mot ett permanent förtrampande av demokratin.

Direkt folkligt tvång

I stället måste snarare arbetarorganisationerna och folkrörelserna direkt ta på sig och utöva de auktoritära uppgifterna. Det handlar om ett läge där motsättningarna inte avgörs i de gamla representativa församlingarna men inte heller i de nya folkliga maktorganen, som ännu inte är stabiliserade och har bred legitimitet, utan i direkta sammanstötningar mellan klasserna.

* Lenins koncentration på statsapparaten har naturligtvis en historisk förklaring. Gramsci antydde det – i ett annat sammanhang – genom att påpeka att ”ramarna för det nationella livet /var/ embryonala och slappa” i Ryssland, och att ”i öster var staten allt, det civila samhället var primitivt och geléartat”. Medan i väst däremot det ”rådde ett väl avvägt förhållande mellan stat och civilt samhälle”. (29)

Arbetar- och folkorganisationer utövar det nödvändiga tvånget utan att ha statlig sanktion. Samtidigt utvecklar de naturligtvis en väldig press på de demokratiska församlingarna i revolutionär riktning; att beslutsamt ta itu med borgarklassens sabotage, etc.

Bauer är inne på problemet då han diskuterar en situation där parlamentet i en revolutionär process får en stark socialistisk majoritet, och också soldaterna i armén grips av dessa stämningar och stödjer parlamentsmajoriteten. Då, menar han, kan parlamentet bli ett "revolutionärt konvent", en "demokrati under revolutionära folkmassors tryck; så har Marx och Engels föreställt sig proletariats diktatur". Och han nämner som exempel 1792 års konvent i den franska revolutionen, som under trycket från Paris förstäder blev ett instrument för en diktatur över reaktionen.

Bauer skiljer dock inte på ett läge där folkmassorna utövar "tryck" på de valda församlingarna samtidigt som de själva tar itu med att lösa auktoritetsproblemet såsom situationen kräver, och en situation där dessa församlingar under det revolutionära trycket i praktiken upphäver demokratin.

Men poängen i min tankegång är följande: De tvångsmetoder folkmassorna i den revolutionära situationen kan tvingas att använda mot tredskande och saboterande reaktionära grupper kan i och för sig i efterhand få sanktion från ett vänsterdominerat parlament och olika rådsorgan, som "nödfallsåtgärder från folket i ett exceptionellt läge". Men de får inte förvandlas till principer för statsmakten. De representativa församlingarna och statsapparaten i övrigt måste principiellt stå på demokratins och rättssäkerhetens grund.

"Krossa" staten – eller "omvandla" den?

I den Kommunistiska Internationals inlemades de tre leninistiska element som diskuterats ovan; statsmaktens centrala roll, icke-parlamentarisk övergång i en revolutionär kris, nödvändigheten av proletariats diktatur för att bryta borgarklassens motstånd, i en *dubbelmaktsstrategi*. Arbetarråd och andra folkmaktsorgan skulle byggas upp och centraliseras för att i en avgörande sammandrabbning krossa den borgerliga staten och etablera den proletära diktaturen.

På ett uppmärksammat sätt har Nicos Poulantzas de senaste åren kritiserat denna strategi. (30) Dels finns här enligt Poulantzas ett felaktigt teoretiskt synsätt på staten: den uppfattas som ett enkelt "instrument", som dessutom är enhetligt, monolitiskt. Därvid förbiser man de *motsättningar* som finns i dagens statsapparater. Dels är denna dubbelmakts-strategi idag inte praktiskt möjligt. Bourgeoisin kommer inte passivt åse det successiva uppbygget och centraliseringen av en motmakt, "fabriksråd efter fabriksråd, soldatråd efter soldatråd". Till skillnad från läget i Ryssland 1917 kommer den vara tillräckligt stark för att kväva sådana försök i sin linda.

I stället gäller det enligt Poulantzas, att samordna "en kamp inom staten ... inom /hela/ det strategiska fältet som staten organiserar" och "en kamp utanför institutionerna och apparaterna, som ger upphov till en rad instrument, samordningsformer, folkmaktsorgan, direktdemokratiska strukturer som är organiserade nedifrån."

Strategiskt innebär detta att konfrontationen inte står *mellan* staten som block och en kraft helt utanför den. Avgörande sammandrabbningar kommer skära *rätt igenom* staten:

"Folkmaktsorganen kommer att bli element som åstadkommer en differentiering inom statsapparaten, en polarisering inom en stor fraktion av dessa apparater genom den folkliga rörelsen. Denna fraktion i allians med rörelsen kommer att konfronteras med de reaktionära kontrarevolutionära sektorerna av statsapparaten som stöds av de härskande klasserna."

Vidare menar Poulantzas att man inte längre kan behålla tesen om att "krossa staten", eftersom denna tes i praktiken kommit att stå för utplånandet också av den representativa demokratin. Han föreslår i stället termen en "omfattande omvandling" som tenderar till statens bortdöende, men som innefattar en verklig varaktighet och kontinuitet för den representativa demokratis institutioner.

Till det sympatiska hos Poulantzas hör att han öppet medger att det finns stora problem med hans förslag; att förena omvandlingar av den representativa demokratin med utveckling av direktdemokrati, att samordna en "vänsterns dubbelmakt" med å ena sidan en vänsterregering baserad på traditionell legalitet, å andra sidan en makt som består av nya folkliga organ. Men det finns ingen annan framkomlig väg, menar han.

Poulantzas har utan tvivel rätt när han säger att utan en långtgående differentiering och splittring i statsapparaten så är det inte möjligt att beröva bourgeoisin statsmakten. Åter har Chile lärt oss en del, denna gång hur oerhört små möjligheter folkmaktsorganen, lämnade åt sig själva, hade att motstå gorillornas framfart.

Rätt har också Poulantzas enligt min mening när han hävdar att nya organ för folklig makt måste skapas, samtidigt som man behåller och förnyar de "gamla" representativa, parlamentariska organen. Detta är nödvändigt både för att ge den revolutionära processen en maximal legitimitet och folklig förankring och, som ett av flera, medel att institutionellt säkra den politiska pluralismen och de demokratiska fri- och rättigheterna.

Konkret kan det t.ex. ske genom att en övergångsregering utlyser allmänna val till en konstituerande församling med uppgift att skapa en författning för den socialistiska demokratin. I valen till denna kan det borgerliga samhällets uppsplittring mellan det "politiska" och det "civila" börja övervinnas genom bl.a. en annan valkretsindelning. I sitt arbetssätt måste den bryta med den gamla riksdagens former, t.ex. det på klassarbete grundade utredningsmaskineriet, till förmån för ett nytt sätt att förbereda besluten som vilar på de folkliga organisationerna. (Som vi visade i analysen av arbetarrörelsen och efterkrigsprogrammet i KOMMUNIST 29 så var en av svagheterna i denna offensiv just godtagandet av de borgerligt-politiska formerna.)

Det finns emellertid flera allvarliga oklarheter i Poulantzas position. Vi kan klargöra några av dem genom att dra in den tidigare diskussionen av Lenins syn på statsmakt och kris i revolutionsprocessen.

En "upplöst" statsmakt

Poulantzas kritik av den "instrumentalistiska" statsuppfattningen (synen på staten som ett instrument i härsarklassens händer) är otydlig när det gäller hans eget alternativ. Han menar nämligen att staten skulle vara "den materiella förtätningen av styrkeförhållandena mellan sociala klasser såsom de speciellt uttrycks inom själva staten." Detta är uppenbart en otillräcklig formulering. Än oklarare blir det när han på annat ställe försöker utveckla saken (31): "Statsapparaterna har ingen *egen* 'makt', utan förkroppsligar och koncentrerar klassförhållanden som just täcks av begreppet 'makt'. Staten är inte en 'enhet'... utan själv ett *förhållande*, mer exakt, förtätning av ett klassförhållande."*

Här tenderar statsapparaten upplösas som en särskild materiell struktur. Men staten är faktiskt i ett grundläggande avseende en "helhet", annars förlorar begreppet statsmakt varje innebörd.

* I ett tredje sammanhang tillgriper han en rent *geometrisk* bild av staten, vilket gör saken än värre: "... den /staten/ slutligen är 'resultanten' av maktförhållandena mellan klasserna i en kapitalistisk formation" (32). Det är knappast någon slump att Walter Korpi med gillande refererar denna syn i sin socialdemokratiska traktat "Arbetarklassen under välfärdskapitalismen". (33)

Den politiska konsekvensen av dessa oklarheter och glidningar hos Poulantzas är uppenbar. Själva problemet att ”gripa statsmakten” tenderar att upplösas till förmån för vaga förslag om att förändra det ”förhållande” staten utgör:

”I den demokratiska vägen till socialismen, består den långa processen av maktövertagande väsentligen i att sprida, utveckla, förstärka, samordna och leda de diffusa motståndscentra som massorna alltid besitter inom statens nätverk, på ett sådant sätt att de blir verkliga maktcentra på statens strategiska område.”

Kort sagt, statsmakten – det centrala målet i den leninistiska revolutionsteorin – blir ogripbar, ”upplöses” i olika ”processer”.

En eller flera brytningar?

Det finns i Poulantzas framställning av den leninistiska och speciellt Kominterns strategi en karaktäristisk vulgarisering. För självfallet var det inte heller på 20-talet så att bourgeoisin var ”passiv” inför ett uppbygge av en alternativ makt. Men detta uppbygge var hos Komintern kopplat till föreställningen om en revolutionär kris, där borgarklassen trots god vilja skulle sakna förmåga att krossa de nya maktorganen. Det är detta begrepp som helt saknas hos Poulantzas. Därför kan han (jfr citatet ovan) tala om ”den långa processen av maktövertagande”, och avvisa föreställningen om en revolutionär brytning: ”det /kan/ bara betyda *en rad* brytningar, om man nu kallar dem kontinuerliga eller inte”. (min kursiv)

Nu är det uppenbart så att i en *banal* mening finns det i varje revolutionsprocess ”en rad” brytningar. Allt avgörs inte i ett ”historiskt ögonblick”. I Ryssland är t.ex. februari-revolutionen och skapandet av sovjeterna 1917, krossandet av Kornilovkuppen i augusti, det bolsjevikledda upproret i oktober, besegrandet av de kontrarevolutionära arméerna i en serie fälttåg 1918-20, alla exempel på ”brytningar” i en *viss* mening. Men i den här *väsentliga* meningen, övertagandet av statsmakten, besegrandet av den borgerliga statens enhet som materiell struktur finns det bara en revolutionär brytning, den i oktober. På samma sätt är det i varje revolutionär process just därför att den borgerliga staten i egenskap av en helhet inte successivt kan bytas ut och ersättas med en annan helhet och en annan karaktär.

Det avgörande momentet i maktövertagandet är alltid kontrollen över de väpnade styrkorna. Kampen kan pågå en längre tid, men själva avgörandet är med nödvändighet sammanpressat under *en kort tidsrymd*. (Så som den iranska revolutionen nyligen bekräftade.)

Poulantzas’ och andra eurokommunistiskt inspirerade teoretikers avståndstagande från den revolutionära krisen och den revolutionära brytningen, förefaller också hänga samman med en oförmåga till politisk realvärdering av motståndarens, speciellt imperialismens, möjligheter idag.

Inför *en allmän hotbild* av motståndarens styrka och skicklighet kan det verka ”slugt” att föreställa sig att den revolutionära brytningens element bör spridas ut och skiljas från varandra, och tro att detta skall leda till större möjligheter till framgång. Naturligtvis måste varje revolutionär process, speciellt i ett högt utvecklat demokratiskt land, i en viss mening vara utsträckt och innefatta bl.a. en lång kamp för strukturella förändringar. Men visar inte den chilenska erfarenheten på ett negativt sätt, att såväl den inhemska bourgeoisin som framför allt imperialismen, gives oerhörda möjligheter att ekonomiskt, politiskt, diplomatiskt osv, nöta ut den folkliga styrkan om de antikapitalistiska krafterna ständigt tvekar, ständigt skjuter upp det avgörande problemet med att vinna statsmakten? Och kan man inte i fallet Iran i varje fall se en antydning om att imperialismen i ett läge av koncentrerad, intensiv folklig kamp om statsmakten idag har mycket små möjligheter att effektivt ingripa, trots en massiv ekonomisk, militär och personell närvaro? Det skulle vara den världshistoriska betydelsen av nederlaget i Vietnam. (Men hade Carillo i stället för Khomeiny lett den iranska utvecklingen

så hade med all säkerhet såväl shahen, som Baktiar som de amerikanska ”rådgivarna” varit kvar.)

Vad är nytt idag?

Jag har ovan ändå instämt i att tanken på uppbygge av en ny makt helt utanför den borgerliga staten, som tar strid med denna som helhet, är orealistiskt idag. Men det beror inte på att borgerligheten skulle vara mindre ”passiv” idag, eller därför att denna strategi är speciellt sårbar för imperialistiska ingripanden. Det nya idag i förhållande till 20-talet för flertalet västeuropeiska länder är något annat, nämligen:

- Parlamentarismens kraftigt utökade roll och folkliga förankring, uttryckt t.ex. i valdeltagande (80-90% idag jämfört med 50-60% på 20-talet).
- Statsapparaten enormt ökade utsträckning, vilket bl.a. inneburit att nya fackligt organiserade mellanskikt fått allt större betydelse jämfört med de gamla slutna, ofta aristokratiska, ämbetsmannakretsarna.
- Svårigheterna för nya folkliga maktorgan att få en dominerande ställning i länder där det redan finns kanaler för folkliga opinioner. Historiskt sett har råden haft en ojämförlig utveckling i auktoritära länder, det tsaristiska Ryssland; det kejsarliga Tyskland (men mindre än i Ryssland för här fanns redan vissa parlamentariska institutioner); DDR, Ungern och Polen under upproren mot de stalinistiska regimerna; osv.
- Samt slutligen, vilket Poulantzas tagit upp och vi kommenterat ovan, de allmänna folkrepresentationernas roll för att säkra demokratin.

Allt detta innebär att arbetet i statsapparaten och i de parlamentariska församlingarna får en helt annan, positiv, strategisk roll för oss idag än vad Komintern tänkte sig.

Summering

En ny makt kan i dagens Västeuropa inte skapas helt utanför staten i det civila samhället. Kampen om delar av den borgerliga statsapparaten, det strategiska arbetet i de parlamentariska församlingarna (utan den legitimitet en folkmajoritet för radikal social förändring ger, är socialistisk omvandling en omöjlighet) måste i revolutionsprocessen förenas med ett uppbygge av alternativa, direktdemokratiska maktorgan. Kampen om statsmakten inrymmer en längre process av kamp för strukturella politiska och ekonomiska reformer som ökar massinflytandet och den folkliga kontrollen. Men *avgörandet* sker i en revolutionär kris. Endast i en sådan kan den borgerliga demokratins klasskompromiss brytas till förmån för de undertryckta klasserna. Denna förändring bryter med nödvändighet den borgerliga demokratins ramar, men behåller de demokratiska representativa församlingarna. Behovet av auktoritet i den revolutionära processen löses dels genom en vänsterregerings handlingskraft, dels genom direkta tvångsåtgärder från folkmassornas sida mot borgarklassen (ockupationer, kontroller, milis m.m.).

Avgörande i kampen om statsmakten är kontrollen över de militära och repressiva styrkorna. Huvudfrågan är inte ”fredlig” eller ”våldsam” (i *huvudsak* är båda alternativen teoretiskt möjliga – även i en diktatur som shahens Iran spelade folkets väpnade styrkor en liten roll i krossandet av den kejsarliga armén). Kampen om den väpnade makten kommer att genomgå flera stadier, men avgörandet sker under en kort tidsrymd, i den revolutionära brytningen. I den revolutionära processen uppstår nya motsättningar men också nya enheter. Med all säkerhet går motsättningarna i den revolutionära krisen på tvärs över dagens motsättningar mellan ”revolutionärer” och ”reformister”.

5. Den socialistiska demokratin

Det följande skall inte ses som utkast till en framtida samhällskonstruktion. Snarare handlar det om en diskussion av de politiska sidorna av den centrala uppgiften för det socialistiska uppbygget: övergången till kommunismen, där varuproduktionens och arbetsdelningens upplösande möjliggjort ett fritt, klasslöst samhälle.

Skall övergången lyckas är två förutsättningar väsentliga:

- Att arbetarklassen utövar en ledning, en hegemoni i det samhälle som avlöser kapitalismen.
- Att klasskampen även efter det socialistiska maktövertagandet kan utvecklas ”fritt”, att den inte fryses i oförsonliga motsättningar mellan olika linjer, som blir en strid på liv och död, eller görs beroende av uppfattningen och förmågan hos en liten grupp ledare i centrala apparater.

Maoismen tillhör förtjänsten att ha hävdad nödvändigheten av en fortsatt klasskamp och kamp mot arbetsdelningen även efter revolutionen. Men den fann aldrig former och kanaler som möjliggjorde ett varaktigt och stabilt folkligt deltagande. Samhällsutvecklingen gjordes avhängig utvecklingen i partiledningen där motsättningarna snart (redan i mitten på 60-talet) blev antagonistiska. Kampen blev absolut: seger eller nederlag. Vänsterflygeln i toppen besegrades med militära medel och därefter finns det inte längre några spärrar mot en statskapitalistisk utveckling.

Arvidsson/Berntsson berör inte alls hur arbetarklassens intressen skall bli de dominerande i det system av demokratiska former och organ de vill föra in överallt. Ändå har ju erfarenheten visat att skapandet av demokratiska organ, etc, inte alls löser problemet med de ”underprivilegerades”, de ”resurssvagas” möjligheter att hävda sig.

Bauers problem

Å andra sidan kan vi idag inte heller godta Bauers syn på det politiska styret under övergången. Hans utgångspunkt var att utan en proletär diktatur så kan varken kapitalisternas motstånd brytas, *särintressen* i arbetarklassen undertryckas, eller en tillräckligt *varaktig* socialistisk regim tryggas.

Hur man kan ta itu med kapitalisternas motstånd på andra sätt än via statsapparaten har diskuterats ovan. Och vad gäller särintressenas problem så visar åtminstone svensk arbetarrörelse en enastående tradition av att själv kunna undertrycka dem. Visserligen har detta i hög grad skett på bekostnad av facklig medlemsaktivitet och lokalt inflytande. Men varför skulle inte den organisatoriskt erfarna svenska arbetarklassen i en för socialismen kritisk period kunna utveckla en frivillig, levande och demokratisk centralisering mot sönderbrytande särintressen? Återigen handlar det om att ta itu med problemen på annat sätt än genom statliga apparater.

Man måste vidare fråga sig var varaktigheten egentligen läggs i den proletära diktatur som Bauer föreställer sig. Som vi praktiskt vet har de ”proletära diktaturerna” varken i sovjetisk, östeuropeisk eller kinesisk tappning, garanterat varaktigheten för de proletära intressenas överhöghet. Problemet är inte heller tillfredsställande *teoretiskt* behandlat hos exempelvis Lenin. I ”Staten och Revolutionen” är det ”de beväpnade arbetarna” som ska säkra en varaktig makt för proletära intressen. I början på 20-talet är det i stället ett tunt skikt i partiet, bolsjevikernas gamla garde, som är den socialistiska inriktningens garant. På samma sätt såg Mao situationen i Kina på 60-talet. (34) Som vi vet har dessa ”garanter” fungerat mycket otillfredsställande.

Bauer utgår till skillnad från Lenin från en djup uppskattning av de demokratiska friheterna. När han ändå kan godta den sovjetiska ”proletära diktaturen” bottnar det ytterst i en förtröstan på att Sovjet i mitten på 30-talet med nödvändighet måste påbörja en demokratisering. Ur detta följer antagandet att inrättandet av en statlig diktatur verkligen kan bli ett övergående moment i den socialistiska utvecklingen. Idag vet vi att så inte är fallet. Det finns endast ett verkligt exempel på socialistisk demokratisering, nämligen Tjeckoslovakien 1968. Men även om den utvecklingen blivit lämnad i fred, hade resultatet knappast varit värt de tjugo tunga åren av diktatur och Slansky-processer.

Problemet med arbetarklassens hegemoni och den socialistiska regimens varaktighet måste idag sökas på andra vägar. Tre ting är här centrala.

+ Demokratiska fri- och rättigheter och politisk mångfald är en första förutsättning för att proletära intressen överhuvud skall kunna *uttryckas*. Detta kräver en kombination av ”parlament” och ”råd”.

+ En grundläggande förändring av arbetssituation och arbetsorganisation, av produktivkrafternas hela kapitalistiska gestaltning är nödvändig för att *ge reella möjligheter* för arbetarklassen att leda utvecklingen.

+ Ett institutionellt system som förenar pluralism och stabilitet är nödvändigt för att ge utvecklingen *varaktighet och långsiktighet*.

Råd och parlament

Rådskommunistisk kritik av den borgerliga demokratin går ut på att alla politiska aktiviteter måste förankras i verkliga sociala enheter och inte i abstrakta geografiska indelningar. Därför förkastas varje i allmänna, direkta val utsett parlament. Ett rent rådssystem, där alla politiska val sker inom ramen för det egna kvarteret och det egna företaget, kan teoretiskt sett visserligen vara levande i basen, där det handlar om grannar och arbetskamrater. Men vad händer när de första råden har valt ett ”kommunråd”, detta i sin tur ett ”distriktsråd”, och detta till slut ett ”nationellt råd”? Dvs, när man hamnar i ett delegeringsförfarande med två, tre, fyra olika led? Det missar rådsteoretikerna. Men blir inte detta system *ännu mer ogenomskinligt* än dagens politiska system? Blir inte riskerna för en successiv manipulering och likriktning av delegaterna allt större ju högre upp man kommer? Är det bara en ren slump att enigheten på LO-kongresser och än mer i Landssekreteriatet (som just väljs genom ett successivt delegeringssystem) i så hög grad liknar enigheten i Sovjetunionens Högsta Sovjet?

Ett annat problem i den ”rena rådsdemokratin” är att folket i praktiken får mycket små möjligheter att ta ställning mellan olika samhällsliga *helhetsalternativ*, när man nu endast kan gå till val i sin egen omedelbara enhet/-er.

Slutligen finns problemet att det med all sannolikhet under överskådlig framtid endast kommer att vara en minoritet aktiva i råden och i deras val. Men om detta inte ska leda till en ”avantgardistisk” politik som kommer att mötas av ett passivt motstånd och växande klyftor i folket, så måste det politiska systemet ha ett så vittförgrenat nät att alla folkliga opinioner kan fångas upp och komma till uttryck.

Tanken på en förening av parlament och råd är naturligtvis inte ny. Den väcktes, mer eller mindre genomtänkt och ärligt, av såväl vissa bolsjeviker (Bucharin, Kamenev och Sinovjev), som av bolsjevikernas motståndare (främst vänstermensjevikerna) redan hösten 1917. (35) I efterhand måste man nog instämma i deras ståndpunkter. Bolsjevikernas majoritet gav företräde åt ett enhetligt politiskt system och maximal revolutionär centralisering. Systemet med kortvarigt sammanträdande sovjetkongresser och däremellan en regering med mycket vittgående befogenheter gynnade just detta. Regimen fick därmed en på många sätt

beundransvärd handlingskraft och beslutsamhet, i skarp kontrast mot t.ex. den chilenska folkfrontens tveksamheter och halvhet.

Men inriktningen på drastiska ingrepp, snabba beslut och centraliserad handling innebar samtidigt att bolsjevikerna (och detta gäller redan de första månaderna) förbisåg behovet av brett folkligt samtycke och verklig legitimitet för sina åtgärder. Genom att förjaga den konstituerande församlingen i början på 1918 gav man kontrarevolutionen nya allierade och nya möjligheter att ge sin anti-bolsjevism en ”demokratisk” legitimitet.

En förening av konstituerande församlingen med rådssystemet hade naturligtvis förutsatt en uppgörelse med andra socialistiska partier (förutom de ultra-vänsterbetonade vänster-socialrevolutionärerna som bolsjevikerna inledningsvis var i förbund med). Kanske var det inte möjligt i Ryssland. Men därmed är vi tillbaka i den avgörande frågan om en ”socialistisk politisk pluralism”, om ett socialistiskt maktövertagande byggt på en allians mellan partier för att få en verklig politisk bredd och för att långsiktigt trygga de demokratiska friheterna.

Vilket förhållande skall det ”parlamentariska” systemet ha till rådsstrukturen?

På det *lokala* planet kan de bindas samman, så att man t.ex. har samma sociala enheter som utgångspunkt både för valen till råden och till de kommunala representativa församlingarna. På så sätt får lokala gemenskaper möjligheter till ett fortlöpande och ständigt deltagande i den lokala politiska processen. Men hur ser föreningen på det *nationella* planet ut? Hur säkras en avgörande tyngd för de exploaterade klassernas aktiva intressen? De österrikiska marxisterna försökte sig efter första världskriget på problemet på följande sätt:

”Från dessa två representationssystemers samexistens (rådssystemet och parlamentet) följer kravet att huvudvikten skall ligga hos arbetarrådets centralråd. För detta företräder en sammansvetsad klass av arbetande och förkroppsligar därmed den sant allmänna viljan till samhällets omvandling. Dess rättigheter måste därför omfatta alla frågor som rör ekonomin... och det måste också ha en obestridd rätt att ta initiativ gentemot nationalförsamlingen och att lägga sitt veto mot dess beslut...” (36)

Men uppenbart finns det inga enkla organisatoriska lösningar. Delvis kommer problemen tas upp i de följande punkterna.

Ny teknologi

Redan Lenin visade att det är ett stort steg att gå från den arbetar- och folkkontroll revolutionen upprättar över produktionen till verklig *makt*. (37) Det sker inte genom upprättandet av formella demokratiska strukturer, utan förutsätter en djupgående omvandling av alla de arbetsprocesser kapitalismen utvecklat och som uttryckligen baseras på uppdelningen mellan det ”andliga” och det ”kroppsliga” arbetet (en arbetsdelning som också spelar en stor roll för det manliga herraväldet). Övergången till kommunismen kräver en ny typ av teknikutveckling, en ökad tonvikt på lokal, regional och nationell självförsörjning, ett annat förhållande till naturen. Alla samhällets medlemmar måste ta del i det nödvändiga, men icke-skapande arbetet, alla måste ha grundläggande erfarenheter från samhällsarbetets tunga områden, direkt produktion och vård.

Detta är positioner som länge förfäktats i Förbundet Kommunist, inspirerade av bl.a. vänster-maoismen, och uttryckta i t.ex. den första kongressens ”Grundsatser”. De behåller sin giltighet i denna diskussion om demokratin. Utan en fundamental förändring av den grundläggande arbetsdelningen i produktionen kommer varje demokrati att i praktiken förbli borgerlig. De stora arbetande grupperna kommer att förbli politiskt och intellektuellt underordnade, även om den politik som förs för dem blir bättre, med ökad trygghet och bättre miljö.

Proletär makt och frihet

Under kapitalismen kan arbetarpartier normalt inte ens i regeringsställning vidta några långtgående antikapitalistiska åtgärder. Det beror för det första på borgarklassens ekonomiska maktresurser. Den kan sätta igång investeringsstrejker, spekulation, svartabörsaffärer, kapitalflykt till utlandet, stoppa leveranser av viktiga produkter, frysa utländska lånemöjligheter genom sin internationella organisering och de internationella kapitalistiska organen (valutafonden, etc). Det beror för det andra på borgarklassens politiska position, den avgörande kontrollen över statsmakten. Men borgarklassen har också en oerhört stark social ställning: genom kontrollen av huvuddelen av pressen, genom privata och halvofficiella intresse-, bransch- och yrkessammanslutningar med tyngd som remissorgan, deltagande i utredningar, möjligheter att starta offentliga påtryckningskampanjer, osv. Dessa maktresurser används inte bara för att försvara borgarklassens långsiktiga, grundläggande intressen. Deras betydelse och styrka kommer ofta till uttryck också när det gäller försvaret av rent skråmässiga (ekonomiskt-korporativa) intressen hos delar av borgarklassen. Ett exempel är det effektiva sättet att bemöta förslagen om skärpt kamp mot ekonomisk brottslighet. Ett annat exempel är Läkarförbundets aktuella kampanj för att bevara läkarnas möjligheter till obegränsade extraknäck mot påstådda hot om "totalsocialisering" av vården.

Denna oerhört vittförgrenade och välförankrade borgerliga makt (samt de mekanismer som diskuterades i avsnittet om den borgerliga demokratin ovan) möjliggör en förening av kapitalism och pluralism, borgerligt ägande och demokrati. Den socialistiska revolutionen bryter borgarklassens kontroll över stat och produktionsmedel och "krossar" eller omstrukturerar andra borgerliga "skyttegravar" (dagens branschförbund, arbetsgivarorganisationer, advokatsamfund, osv). Men det räcker inte.

För att politisk pluralism (fria val, osv) skall kunna förenas med en varaktighet och stabilitet i den socialistiska omvandlingen mot kommunism måste arbetarklassen uppnå samma positiva maktställning som borgarklassen idag åtnjuter i den borgerliga demokratin.

I ett system där riksdagen omvandlas men bevaras kommer borgerliga partier i vissa lägen att kunna utnyttja socialisters misslyckande och misstag, motsättningar i folket runt t.ex. skattepolitik och boendefrågor, osv, för att uppnå majoritet och bilda regering. Då måste socialismen och den folkliga makten vara så förankrad att en sådan, teoretiskt möjlig, regering blir lika kringskuren av systemet, som en socialdemokratisk regering idag är av kapitalismen. T.ex. att väsentliga delar av det som idag är riksdagens befogenheter är "utdelegerade" till folkliga organisationer, fackföreningar, folkrörelser, råd, sammanslutningar av råd, osv. Att den folkliga dominansen i den nya regimens "utrednings-" och "remissorgan" är så strukturellt kompakt att den borgerliga regeringen tvingas kompromissa bort sin anti-socialism redan innan det kommer till konkreta förslag.

(Också idag finns faktiskt vissa institutionella motviker mot en renodlad borgerlig intressepolitik. Det visas i svårigheterna för borgerligheten att komma åt t.ex. trygghetslagarna trots ont uppsåt. Sådana "motviker" gäller det att bygga ut hundrafalt).

På samma sätt gäller det att göra ekonomins rörelseriktning okänslig för beslut i centrala yttre apparater (departements- och verksledning, investeringsbanker, etc) som kan ändra kurs "över en natt.. Företagen måste inlemmas i ett nät av organisationer och instanser som tillvaratar olika sociala, politiska och fackliga intressen, och därmed reellt upphöra som privata institutioner. Här avses både en yttre sammanfogning med olika lokala och regionala kommunala och fackliga organ och inre förändringar som i företagets organisation för in sektorer som tillvaratar andra än företagsekonomiska intressen. Politikens ingripande i ekonomin som kännetecknar socialismen måste kort sagt både på lokal och central nivå få en karaktär som inte kan upphävas med enkla regler.

Det gäller slutligen också att minska utrymmet för det som är en av den borgerliga demokratin avigsidor: det ansvarslösa röstfisket, den hänsynslösa ”löftespolitiken” och demagogin i valtider, genom att ompröva partiernas roll. Helt andra möjligheter för folkliga intressen att uttryckas utanför partisystemet även i de allmänna representativa institutionerna kan ges.

Ytterst handlar det om att avlösa en teve- och personfixerad partioffentlighet med en verklig *rörelseoffentlighet*, för att begagna Lindhagens uttryck. (38)

Noter

(1) Den följande framställningen jämte citaten bygger på artiklarna ”Socialismen och demokratin” i *Zenit* nr 50 och ”Filosofins elände” i nr 56. Arvidsson/Berntsson har också haft en inlägg i samma ämne i *Zenit* nr 51.

(2) K Kautsky: *Die Diktatur des Proletariats*, 1918, här citerad efter den engelska översättningen, Michigan 1964.

(3) V I Lenin: Den proletära revolutionen och renegaten Kautsky. *Valda Verk* II:2, Moskva 1956.

(4) L Trotskij: *Kommunismen och terrorn*. Partisan dokument (nytryck), Halmstad 1971.

(5) Håkan Arvidsson: *Till frågan om leninismen och revolutionen i Ryssland*, Göteborg 1979, har belyst detta genom att ställa företrädare för de fyra huvudströmningarna i det tidiga 1900-talets politiska marxistiska debatt mot varandra: Bernstein, Kautsky, Lenin och Luxemburg.

16) Citaten i det följande från ”Teser om den borgerliga demokratin och den proletära diktaturen” (1919), ”Det kommunistiska partiet och parlamentarismen” (1920) samt ”Resolution om det kommunistiska partiets roll i den proletära revolutionen” (1920). Samtliga i Röda Häften 6/7, Halmstad 1970.

(7) Theses on tactics adopted by the fourth Comintern Congress, i J Degras: *The Communist International 1919-1943*, vol. 1, London 1971, spec. sid 427.

(8) O Bauer: *Zwischen zwei Weltkriegen?*, Bratislava 1936.

I egenskap av austromarxist som efter 1934 utvecklades i revolutionär riktning men utan att bli kommunist, hade Bauer ett unikt perspektiv i sin tids arbetarrörelsediskussion. Jag har därför valt att göra en sympatisk presentation av hans åsikter. Därmed inte sagt att det hos honom finns några lösningar till dagens problem. Stöpt i den andra internationalens tradition delar han många av dess svaga sidor. Framför allt den grundläggande mekaniska uppfattningen av marxismen. Samtidigt gör han det misstaget, som är vanligt vid socialistiska brytningar, nämligen att på ett oreflekterat sätt gå tillbaka till den ”ursprunglige” Marx. (På samma sätt gjorde Rossana Rossanda efter brytningen med PCI 1969, eller Fernando Claudin efter brytningen med PCE på 60-talet.) Bauer söker t.ex. lösningen på parti- och organisationsproblemen i Marx’ formuleringar i Manifestet. Det är knappast en framkomlig väg för dagens socialister.

(9) *Zenit* nr 13 (”Lenin, leninismen och partiet”) 1969, sid 6.

(10) Förbundet Kommunisters diskussion om leninismen finns till stor del redovisad i ”Leninistisk position idag”, Göteborg 1976. Dess uppgörelse med kapitallogiken och spontanismen är fortfarande giltig.

(11) F. Claudín: *The Communist Movement*, Harmondsworth 1975, kap ”Lenin’s Theoretical Schema”, samt *Moribund Capitalism?*

(12) G. Olofsson: Teorier om arbetararistokratin (21) och reformism hos Engels och Lenin, *Arkiv* nr 6. Temat fördjupas i Olofssons avhandling som kommer ut i år.

(13) 1910 skrev t.ex. Lenin att "Själva de förhållanden under vilka arbetarna lever gör dem kampdugliga och driver dem till kamp... I kampen mot denna fiende /kapitalistklassen/ blir arbetaren socialist" utan att nämna något om vare sig intellektuella eller parti. Se *Valda Verk* I:1 sid 191. Detta går inte ihop med påståendena att Lenin konsekvent hävdade att arbetarna lämnade åt sig själva endast kan uppnå fackföreningsmedvetande.

Synen på de intellektuellas roll är i grunden förändrad bara ett år efter det "Vad Bör Göras?" skrevs, nämligen i skriften "Ett steg framåt, ett steg tillbaka", *VV* I:1. I kapitlet "Den nya Iskra. Opportunismen i de organisatoriska frågorna" hävdar t.ex. Lenin att "det existerar en antagonism mellan de proletära och de radikalt-intellektuella tendenserna i vårt parti", där de intellektuella tendenserna representerar opportunism, individualism, m. m. Märkligt nog har dessa uttalanden aldrig tagits upp av de kritiker som hävdar att Lenin livet ut förespråkade de intellektuellas höghet.

Även uppfattningen om partiet som en avskild elit var hos Lenin en produkt av de särskilda förhållandena i Ryssland i början på 1900-talet. Redan under den första ryska revolutionen 1905, som för en tid bröt tsarens envælde, förespråkar Lenin en öppning och demokratisering av partiet. Se t.ex. "Über die Reorganisation der Partei", i "Lenin über den Parteiaufbau", Berlin 1958, 412-21.

(14) Se den ovan nämnda skriften *Leninistisk position idag*.

(15) R Miliband: Staten och Revolutionen, i L Berntson: *Marxistisk Statsteori*, Malmö 1978.

(16) Citerad i O Anweiler: *Die Rätebewegung in (35) Russland 1905-1921*, Leiden 1958, sid 287.

(17) Se Claudin, a.a., kap. Lenin's Last Questionings.

(18) G Therborn: The Rule of Capital and the Rise of (37) Democracy, *New Left Review* (NLR), nr 103

(19) N Fatahi/II Swedner: Överger väljarna SAP (38) – eller SAP väljarna? *Tiden* 8/78, sid 488-89.

(20) Denna utveckling har kartlagts av Björn Söderfeldt: De fyra demokratiska partierna och den frånvarande arbetarklassen, *Arkiv* nr 7-8, och av Anders Isaksson på Sveriges Radio, *DN* 27.12.78. *LO-tidningen* 7/79 har i en egen undersökning bekräftat den mycket låga andelen produktiva LO-medlemmar på beslutande nivåer i partiet.

(21) R Debray: *Kritik av vapnen*, vol 1, sid 258 f. L Colletti: Lenins Staten och Revolutionen, i L Berntson, a. a., har understrukt att inte heller i denna skrift är "våldet" någon huvudfråga. Det är istället krossandet av den gamla och skapandet av en helt ny typ av makt.

(22) Kornhauser, *Politics in the Mass Society*, cit i R Blackburn; *Kort handledning i borgerlig ideologi*, 1969.

(23) T Sellström: *Massmobilisering och folkmacht i Chile 1970-1973*, Sthlm 1975, sid 83.

(24) L Corvalán cit. i Sellström a.a., sid 206-207.

(25) G Therborn: Socialismen och demokratin, i *Socialistisk Debatt* nr 30, sid 59.

(26) Problemet behandlas av Bent Moos i en intressant strategisk text; *Vejen til socialisme i Danmark*, i *Vejen til Socialisme*, 3/77.

(27) R Debray, a.a.. sid 252.

- (28) G Bohman: Vi värnade den enskildes rätt, *SvD* 11.12.78.
- (29) A Gramsci: *En kollektiv intellektuell*, Uddevalla 1967, sid 267-68.
- (30) På svenska i en diskussion mellan Poulantzas och Weber, publicerad i *Zenit* nr 56. Dessutom i slutkapitlet i boken "State, Power, Socialism" (Norfolk 1978). Detta finns också återgivet i *NLR* nr 109. Citaten i texten är från båda dessa källor.
- (31) N Poulantzas: *Den moderna kapitalismens klasstruktur*, Avesta 1977, sid 28.
- (32) N Poulantzas: Ett svar till Miliband och Laclau, i L Berntson, a.a., sid 229.
- (33) W Korpi: *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen*, Kristianstad, sid 63, 430.
- (34) I mars 1922 skrev t.ex. Lenin ett brev till Molotov att partiets proletära politik bestämdes och var beroende av "det helt tunna skikt som man kan kalla det gamla partigardet". I *Lenin över den Parteiaufbau*, a.a., sid 786. Mao talade om "de 800" som garanten för den kinesiska utvecklingen.
- (35) Se t.ex. Anweiler, a.a., sid 265, 270.
- (36) M Adler: Democratie des conseils ouvriers, cit. i H Weber: Eurocommunism, Socialism and Democracy. *NLR* nr 110.
- (37) Se t.ex. Sovjetmaktens aktuella uppgifter, i *VVI I* :I. speciellt sid 477.
- (38) J Lindhagen: Men å andra sidan, *Tiden* 8/77.

"Den existerande socialismen" inifrån och utifrån

Av Christian Berggren

I november 1977 hölls i Venedig ett ovanligt seminarium på temat "Makt och opposition i de efterrevolutionära samhällena" arrangerat av PDUP, en av de viktigaste organisationerna i den italienska "nya vänstern".

Det ovanliga var inte ämnet eller arrangören, utan snarare deltagarlistan. Här deltog både västeuropeiska marxister av olika slag (t.ex. Althusser, Claudin och Bettelheim) och oppositionella och marxister från Östeuropa/Sovjet. Vitt skilda synsätt konfronterades och någon enighet uppnåddes inte i teoretiska frågor, t.ex. i bestämningen av Sovjetunionens karaktär. Däremot var alla eniga om betydelsen av de demokratiska fri- och rättigheterna under socialismen och vikten av ett kraftfullt stöd från vänstern i väst till oppositionen i Öst. En gemensam utgångspunkt var också vänsterns brist på strategi och det tomrum vad gäller alternativa modeller för socialismen som uppstått efter invasionen i Tjeckoslovakien respektive kulturrevolutionens misslyckande i Kina. Genomgående var tonen pessimistisk, ordet kris var på allas läppar.

Vi publicerar här två bidrag på seminariet, Lucio Magris från väst och Leonid Pljusjtsj från öst. (Ett större urval kommer så småningom publiceras i tidskriften *Zenits Z-serie*.) Utan att vara enig med någon av dem i flera centrala frågor så menar vi att båda bidragen har ett betydande intresse.

Lucio Magri är en ledande teoretiker i PDUP och i den radikala italienska marxistiska debatten. Hans inlägg är inte någon nydanande analys av Sovjetmodellen utan snarare en bred reflektion över såväl den "gamla" som den "nya" vänsterns problem i förhållande till Östeuropa. Utgångspunkten är att för en socialistisk övergång i Väst så är de östeuropeiska problemen också våra problem. Magris inlägg talar för sig själv. Endast två kommentarer skall göras här. Den första rör Kina. För Magri och den italienska vänster han tillhör har

maoismen i Kina hela tiden varit en viktig referenspunkt. Även här, ett år efter vänstermaoisternas störtande, så försöker han hålla fast att Kina skulle vara ”annorlunda” (och bättre) än Sovjet. I ljuset av den senaste tidens händelser tror vi inte att han längre försöker göra det.

”En nästan desperat marxism”

Det andra rör hans oro för att den inre krisen i Sovjet kan leda till en växande yttre aggressivitet. Vi ser ingen anledning att i dagens läge dela denna oro. Tvärtom finns det i Sovjets historia alltsedan det tidiga 20-talet och framåt en förvånansvärt stark kontinuitet i Sovjets tendens att handla defensivt i tillspetsade situationer. Denna tendens har bekräftats också idag.

Leonid Pljusjtsj är en rysk matematiker och oppositionell som för några år sedan fick möjlighet att emigrera till väst, bland annat genom det franska kommunistpartiets påtryckningar. I hans bidrag framträder en pessimistisk, ja nästan desperat ton. Den är karaktäristisk för de grupper i Sovjet som försöker hålla, fast vid någon form av marxistisk och socialistisk ståndpunkt, och som har sett nästan alla de förhoppningar Chrusjtjov väckte grusas.

Karaktäristiskt är också hans återgripande på 20-talets diskussion i Sovjet och hans ståndpunkt att Ryssland egentligen inte var ”moget” för en socialistisk omvälvning. Denna diskussion har förekommit en längre tid bland sovjetiska oppositionella, ofta med ståndpunkter som ansluter sig till den gamla mensjevismen, att det var fel av arbetarklassen att söka gripa makten 1917. Det säregna med Pljusjtsj är att han dömer ut mensjevikernas syn, vidare menar att den ryska borgarklassen var oduglig och oförmögen att leda en kapitalistisk utveckling, samt dessutom kritiserar bolsjevikerna och deras ”voluntarism” (övertro på viljans förmåga). Vad Ryssland egentligen skulle gjort 1917 ger han dock inte svar på.

Typiskt för dagens sovjetiska opposition är för det tredje Pljusjtsjs starka betonande av den officiella propagandans och den systematiska verklighetsförfalskningens roll för att hindra social förändring i Sovjet. Om man i Helsingforsavtalets anda och med stöd av president Carter får sann information – då vaknar massorna! Detta tycks vara hans grundtanke. Att redan idag söka påverka de på ekonomiska dagsbehov inriktade arbetarna bedömer han som ogörligt. I linje med denna inriktning ligger också talet om att ”samhället skall vara vetenskapligt styrt”, en ”vetenskaplig demokrati”, etc. Här skymtar i sovjetrysk tappning de borgerliga teorier om ”social ingenjörskonst” som sedan länge är diskrediterade i väst.

Ett bidrag från sovjetkännaren K S Karol (ej publicerat här) på seminariet diskuterade i stället de materiella rötterna till massornas politiska apati – konsumtionsmarknadens struktur, köandet efter dagligvaror, fixandet, jobberiet, spekulatjonen osv.

När Pljusjtsj inte går in på dessa problem så är det karaktäristiskt för den nuvarande sovjetiska oppositionens sociala avskildhet till intellektuella kretsar. På många sätt höjer han sig ovanför andra sovjetiska ”oliktänkare”, bl.a. genom sitt i dessa kretsar mycket sällsynta fasthållande vid marxismen (även om det inte är ”vår” marxism). Men till slut präglas också han av deras gemensamma situation.

De två texterna är två dokument från en aktuell och brännande diskussion. Båda ger också en viktig, och mörk, bakgrund till den diskussion om socialism och demokrati som förs på annat håll i detta nummer av KOMMUNIST.

Översättningarna är gjorda från den franska utgåvan från seminariet. De är något förkortade. Inskjutna parenteser söker göra sammanhang tydligare.

Andra seminariedeltagare, som inte publiceras här, nämns flera gånger i inläggen. Vi hänvisar till Z-seriens kommande skrift.

Östeuropa och den nya vänstern

Av Lucio Magri

Om vi betraktar årets händelser (1977), så kan vi inte tillåta oss någon triumferande eller optimistisk inställning. I Frankrike har vänsterunionen spruckit, ... Av olika skäl och mer eller mindre allvarligt så har i *Portugal* och *Spanien* hoppet om en snabb utveckling grusats. Och i *Italien* känner vi nu, efter den stora tryckvågen från /valet/ den 20 juni, inte bara hur svårt det är att ge sej på djupgående samhällsförändringar. Vi ser dessutom sprickor i vänsterns politiska och sociala block. I *Västtyskland* noterar vi med oro en allmän högervridning och socialdemokratisk tillbakagång. Överallt uppstår spänningar mellan socialister och kommunister. Överallt är den nya vänstern i kris. Överallt ökas svårigheterna för massrörelsen att gå från en effektiv kravkamp till en lika effektiv kamp för ekonomins och statens omvandling.

Dessa svårigheter har en gemensam rot, även om de uttrycker sej olika. Orsaken är att systemets kris är utomordentligt allvarlig. Marginalerna för en tjugoårig ekonomisk och social utveckling har i praktiken försvunnit. En utveckling som tillåtit demokratin expansion inom systemets ramar, ja även gjort den till en av expansionens drivkrafter.

Det kapitalistiska systemets överlevnad, för att inte tala om dess sannolika återhämtning, förutsätter en gradvis raseri av massornas maktställning och erövringar vad gäller inkomsterna, samt ett hårt förtryck på det sociala och politiska planet. Även det demokratiska trycket kan riskera att urarta till korporativa fenomen eller blint uppror, såvida det inte förmår omformas till ett annat sätt att producera, leva och fatta beslut.

När t.ex. Vänsterunionen i Frankrike nyss har spruckit, så beror detta inte uteslutande på de sekteristiska intressen som får Kommunistpartiet att höja "priset" på överenskommelsen och göra detta utifrån falska frågeställningar (nationaliseringarna). I botten ligger en genuin och från vissa håll förståelig "rädsla för att vinna". Det är en skräck för att segra och tvingas leda ett land skakat av krisen, och detta utan den politiska enhet, program och tillräckligt masstöd som krävs för en sådan konfrontation.

Jag tror, att det är fel och en självmordspolitik från vänstern att möta dessa svårigheter genom att slå till reträtt. Dvs, vägra ta makten eller, ännu värre, göra sej redo att styra bara för att normalisera läget. Men om en reträtt är felaktig, så tvingar händelserna hädanefter den europeiska vänstern att ställa problemet om en övergång till ett annorlunda samhällssystem. Detta är desto viktigare som den hittills varken förutsett problemet eller velat göra det. Revolutionens problem i de högt utvecklade länderna återvänder alltså på nytt till dagordningen.

Om vi inte ger det en lösning, så kommer vi på både europeisk och världsnivå att lida ett nederlag med oförutsedd vidd och varaktighet.

Och det är här som den föregående frågan om öststaterna dök upp: som *vårt* problem och som ett *omedelbart* problem. Det är vårt problem, ty det är idag otänkbart att föreslå folk en övergång till socialism i Väst utan att ta hänsyn till att det finns en "existerande socialism". Detta oberoende av hur mycket denna "socialism" skiljer sej från det samhälle som vi vill bygga. Vidare så är det vårt problem, eftersom det är otänkbart att i nuvarande internationella situation inleda en radikal brytning med den sociala och politiska jämvikten i Västeuropa utan att fråga sej vad denna process kan motsvaras av inom det intilliggande Sovjetblocket.

Det är just denna fråga som vi väcker under seminariet här. Det rör sej inte om ett seminarium om de oppositionella i allmänhet. Inte ens om de oppositionella i Öst. Det är ett seminarium om krisen och hur vi ska tänka oss Öststaterna som element i ett svar på krisen och på vårt

eget samhälles framtid och perspektiv. Vi är inte intresserade av en oppositionens international, utan av ett nytt sätt att åter diskutera den proletära internationalismen.

Nåväl, vi måste erkänna att den europeiska vänstern i detta avseende är ordentligt efterbliven, både vad gäller teoretiskt tänkande och analys samt politiska initiativ. Det är t.o.m. så, att de utgångspunkter som den hittills baserat sej på i grunden ifrågasätts.

Eurokommunismens linje

Låt oss först av allt se på de traditionellt starkaste krafterna inom arbetarrörelsen. De kommunistiska och socialistiska partierna har de senaste åren haft en gemensam allmän linje gentemot Sovjetblocket visserligen med förståeliga skillnader i politisk taktik. I botten på denna linje återfinns man övertygelsen (å la Togliatti och Deutscher) att den stalinistiska modellen måste utvecklas mot en demokratisering. Detta krävde dock att den ryska revolutionens efterblivenhet och inringning, ur vilket stalinismen sprungit, försvagades genom dels slutförändring av industrialiseringen, urbaniseringen och alfabetiseringen, dels framsteg för den internationella avspänningen.

Djupare sett fanns också /i PCI/ övertygelsen, att den auktoritära politiska och administrativa centraliseringen i Öststaterna var huvudsakligen institutionella fenomen, som uttryckte överbyggnadens eftersläpning och brist på överensstämmelse gentemot /den socialistiska/ basen. Således kvarstod den sovjetiska ledningen som samtalspartner och nödvändig huvudperson i en gradvis förändring.

Denna Togliattis linje gentemot SUKP's XX. partikongress* står kvar efter 20 år och är alltid i majoritet eller dominans. Detta inte bara p.g.a. att den stött sej på gammal befast tradition inom hela arbetarrörelsen, utan p.g.a. politiska skäl som det inte varit eller kommer att bli lätt att lösgöra sej från. Men om vi inte förstår de faktiska orsakerna till de historiska /arbetar-/ partiernas politik, så kommer vi inte att kunna förändra den.

Att ersätta den faktiska historiska utvecklingsgången med principiella definitioner leder inte långt. Framförallt så var (och är) denna linje frukten av krav på realism: nödvändigheten av att ta hänsyn till de två internationella stormakternas strategiska jämviktsförhållande. Man fruktade att denna jämvikt skulle bli allvarligt hotad i händelse av en kris inom det s.k. socialistiska lägret. Samtidigt ville man på det internationella planet i ett sovjetiskt-amerikanskt "partnership" hitta en stödjepunkt, som skulle undvika en alltför snabb och farlig acceleration i händelse av en kraftmätning i Europa (en kraftmätning som på nytt skulle driva alla mellankrafter åt höger).

För det andra så härrörde Togliattis linje från viljan att på ett relativt enkelt och för massorna förståeligt sätt lösa problemet med förhållandet mellan socialism och demokrati. Förklaringen /att frånvaron av demokrati i öst endast berodde på en eftersläpning/ gjordes åtminstone på ytan lättare av hänvisningarna till den överlägsna utvecklingsnivån i Väst. När öststaterna nått en lika hög utvecklingsnivå skulle problemet gradvis lösas, menade man. Här ser vi alltså varför denna linje – trots så dramatiska "olyckor" som Tjeckoslovakien-invasionen – överlevt till dags dato, med följderna att den sovjetiska ledningen ännu förblir samtalspartnern för kommunistpartierna och socialdemokraterna. Man tar avstånd från den, men uppskattar samtidigt dess "positiva utveckling".

Det är klart, att de senaste årens nya inslag inte är oviktiga. Det är inte helt ointressant, att Berlinguer har sagt Moskva att frågan om demokratin inte endast är en fråga om nationella

* SUKP's XX. partikongress ägde rum 1956. Chrusjtjov riktade där attacker mot Stalin och avslöjade bl.a. ett stort antal av stalintidens brott.

Togliatti var det italienska kommunistpartiets ledare från slutet på 20-talet till sin död i mitten på 60-talet.

särdrag, utan en principiell fråga. Eller att han på så sätt blandat sej i själva de sovjetiska frågeställningarna. Men det grundläggande antagandet kvarstår: oppositionella betraktas bara som ett symptom på efterblivenhet samt som stimulans för en gradvis utveckling av det sovjetiska samhället. Man är fortfarande övertygad om att en sådan pågår. Samtidigt hävdas förhållandet demokrati-socialism, speciellt i termer av mildrande av planens roll genom införande av marknadsmekanismer eller i termer av att den parlamentariska pluralismen korrigerar den proletära diktaturen.

Uppvärdering av demokratin

Jag tror helt och fullt, att det vore dumt att förneka värdet i eurokommunisternas val och politiska handlingar gentemot Sovjetblocket. Inte bara för att den 3:e Internationalens stora partiets ställningstagande för medborgerliga fri- och rättigheter skulle väga särskilt tungt. Utan på så sätt att frågan om demokratin idag får en helt ny och avgörande betydelse för Sovjetsamhället. Det är inte av en slump, som demokratin de senaste årtiondena har uppvärderats av arbetarna och folket. Ty det är bara med demokratin, t.o.m. i dess mest klassiska betydelse, som de proletära samhällsmotståndarna *kan* lyckas befria sej från de splittringshinder, från den underordnings-ideologi, den resignation eller kraftlösa revolt som deras plats i samhället tvingat på dem. Det revolutionära subjektet har största möjliga behov av kultur, organisation, av kamp för att förmå formera sej. Och när i Sovjetunionen såväl den folkliga som intellektuella oppositionen ofta begränsar sej till isolerad protest, till "vad som helst", till oförnuft och passivt motstånd, så är detta så just p.g.a. frånvaron av en demokratisk jordmån i vilken oppositionen kunde växa, utvecklas och bli ett rationellt alternativ.

Demokratin tillåter de intellektuella att uttrycka sej. Men den tillåter också arbetarna och bönderna att uttrycka sej som klasser. Detta är anledningen till att den typ av påtryckningar som eurokommunismen kan utöva är viktig och tenderar bli ett värdefullt element för klasskampen i Öst.

Jag tror dock, att denna linje var förslagen och mogen så länge den europeiska kommunistiska rörelsen var i opposition och systemet var stabilt. Men den har inte längre något värde mitt i krisen eller inför en övergångsprocess påfrestningar. Detta av flera skäl.

Det räcker inte längre att upprepa "vi vill ha socialism med demokrati" och bestämt tillägga att demokratin är en växande utvidgning av massornas initiativ. Krisen i Väst snuddar på nytt vid det som de tjugo åren efter XX. partikongressen klart visat. Observera att Brezjnev och de nya filosoferna faktiskt har rätt på en punkt: problemet med byggandet av socialismen som en överlägsen form av demokrati är ett objektivt sett komplicerat problem, som till dags dato ej lösts. Och detta inte endast p.g.a. vissa samhällens efterblivenhet eller deras historiska arv, utan p.g.a. att vissa strukturer kvarstår.

F.ö. så bevisas detta utmärkt av det faktum, att fyrtio års socialdemokratiskt styre i vissa västländer inte förmått skaka systemets grundvalar. Sak samma som det faktum att den ekonomiska utvecklingen, politiska stabiliteten och militära säkerheten inte varit nog för att Sovjet skulle befria sej från sina auktoritära strukturer. Varför? Det är viktigt att slå fast, något Rossanda och Bettelheim redan gjort bättre än jag, att vi här står inför en restaurering av klassamhället och att detta är roten till de auktoritära strukturerna. Man ställer sej frågan, varför denna klassdominans åtminstone inte skulle kunna tillåta sej lyxen att ha en pluralistisk fasad, varför den behöver en kvävande förtryckarapparat och auktoritär ideologi. Ty dessa saker skapar dock vissa problem.

/Men den eurokommunistiska positionen blir verkningslös också av andra skäl/

Utifrån den internationella jämvikten och sovjetblockets inre stabilitet så hopar sej frågorna. ..

”Spänningarna hopas”

Alla de kinesiska bekymren vad beträffar en växande sovjetisk aggressivitet tycks mej inte vara frukten av ren ideologisk schematism. D. Singers iakttagelser vad gäller brezjnevismens inneboende kris tycks mej faktiskt vara mycket slående. Det är sant, att Breznev på ett förslaget sätt vetat att skapa en inre jämvikt: genom att stabilisera den härskande klassen, genom att minska trycket på bönderna, genom att tålmodigt söka en kompromiss mellan arbetarklassen och direktörerna.

Men säkert är att spänningarna anhopas. Förhoppningen om att uppnå en ny stabilitet tack vare en våldsam utveckling av konsumtionen kolliderar med produktionens relativa stagnation. För att komma ur detta skulle man behöva bryta kompromissen med arbetarna. Men inte bara deras förväntningar utan dessutom de tekniska och intellektuella sammanslutningarnas styrka har ökat. Viktigare är, att den efter-stalinistiska och efter-Chrusjtjovistiska lösningen på problemet med förhållandet till massorna (avpolitiserings och korporatism) är i full färd med att förorsaka sönderfall och nationalistiska strömningar.

Får dessa spänningar sitt uttryck i nuvarande former och kanaler för opposition och i framtiden inte ens med vår hjälp lyckas utforma ett alternativ eller åstadkomma reformförändringar så kan man utifrån den därvid växande klyftan mellan en svag ekonomisk-social stabilitet och en enorm militär styrka inte utesluta en farlig tendens till yttre aggression.

Av alla dess skäl förefaller det mej, att de traditionella vänsterkrafternas politik gentemot Öst råkat i kris. Denna kris kan snabbt leda till en tillbakagång i form av normalisering av förbindelserna eller oansvarig och kraftlös radikalism. Låt oss inte glömma, att den ”existerande socialismen” påbörjat sin egen tillbakagång då den tvingades ta makten. Den europeiska vänstern är i färd med att ställas inför detta sanningstest. Man har idag ingenting gratis när frågan ställs om ”den existerande socialismen” inte bara är ett uttryck för vårt förflutna utan också trots de allra viktigaste uttalanden, utgör ett hot mot vår framtid. T.o.m. den nya vänstern finner sej idag ställd inför oroande frågor och inför nödvändigheten av att på nytt tänka igenom många av de antaganden som den stött sej på.

Den nya vänsterns problem

Naturligtvis avser jag inte bara dem, som efter 1968 byggde upp sin ideologiska identitet kring uppfattningarna om ”den förrådade revolutionen” och återgång till leninistisk rättrogenhet. Många var även de som dogmatiskt tog Kina till ny modell. Nej, jag tänker också på dem, som liksom vi, sökte följa nya vägar i riktning mot något, som jag ännu idag tycker är giltigt.

Den tid som föregick och följde på 1968 var en storhetstid. Då inföll inte bara Prag-invasionen utan också arbetar- och studentkampen i Väst samt Kulturrevolutionen i Kina. I just dessa konkreta erfarenheter tyckte vi oss se en värdefull förebild och konkret möjlighet att lämna den stalinistiska modellen. Vi har alltid sökt undvika att göra den kinesiska Kulturrevolutionen till en modell att imitera. Ty även i dess bästa stunder undgick det oss inte att se de starka begränsningar i form av en objektiv bakgrund av efterblivenhet och internationell isolering, som detta experiment måste ta hänsyn till. Dessa begränsningar fick sitt uttryck i det nästan religiösa anlitaandet av Maos ideologi och auktoritet, som nödvändig del av ifrågasättandet underifrån. Kulturrevolutionens ifrågasättande var spontant och tumultartat, alltid på gränsen till voluntarism och moralism, men också till korporativa mönster /gruppkamp i stället för klasskamp/ och anarki.

På liknande sätt har vi inte heller skapat myter om de västliga proteströrelsernas möjligheter att utgöra omedelbara alternativ. Vi har inte förbigått deras utopistiska begränsningar, vilka bottnat i rörelsernas särskilda samhällsläge: vacklan mellan revolt och integrering.

”Vänsterutväg från stalinismen”

Inte desto mindre föreföll det oss, och gör det ännu, som om det i dessa rörelser utvecklades ett strategiskt antagande, en idé om en ny typ av revolution som vi kortfattat skulle kunna definiera som en ”vänsterutväg från stalinismen”. Vad betydde detta uttryck? Att man enbart på nytt måste inrikta klasskampen mot de nya privilegierade klasserna? Ja, men inte enbart det. Det betydde också att roten till den auktoritära sovjetiska modellen, som man hädanefter kunde och måste kritisera, låg i det faktum att man alltför snabbt avbrutit övergångsprocessen från de kapitalistiska produktionsförhållandena och sedan börjat upprätta dem igen. Fel var också att man inte uppfattade och praktiserade socialism som övergångssamhälle mot kommunism, utan endast tog på sej industrialiseringens uppgifter och förklarade att de var överordnade allt annat. Vidare att man skilde uppbygget av den materiella basen från den allmänna processen av uppbyggnad av kommunistiska relationer mellan människorna, att man dessutom skilde stat och samhälle, och på nytt föreslog en åtskillnad mellan intellektuellt och manuellt arbete och gjorde skolan till ett elitinriktat urvalsinstrument.

Nu, år 1977 måste vi icke desto mindre erkänna, att vår typ av svar på den stalinistiska modellens kris har visat sina begränsningar. Varför? Det kamrat Masi informerade oss om igår var mycket talande – trots ensidigheten i hennes förslag p.g.a. besvikelsen hos den som också ensidigt trott på allt. Kulturrevolutionens misslyckande (må det vara totalt, övergående eller varaktigt) sved faktiskt speciellt i skinnet, eftersom ingen i detta fall kunde förneka att masskonflikter våldsamt hade brutit in på klasskampens område. ... Maos Kina var inte Stalins Sovjetunionen. Men allt detta räckte inte: paradoxalt nog blev vi vittne till en kedjereaktion varigenom en ideologi och statsmakt återuppstod som det revolutionära Kina dittills förmodligen aldrig skådat.

Mot denna bakgrund /krisen för de traditionella vänsterpartierna och krisen för den nya vänsterns socialism-alternativ/ ser vi tendensen att lämna marxismen. Inte genom att man åter undersöker eller kritiserar dess brister med vetenskaplig analys. Snarare reducerar man den till en ren upptäckt av klasskampen som historiens drivkraft (en upptäckt som den borgerliga ”vetenskapen” redan gjort). Av detta följer en reduktion av historien, historia utan materiella bestämmelser, en marionettteater där de rika står emot de fattiga, tjänaren mot herren, där ”gulag” förtrycker individer som alla är jämlika, till försoningens dag vars sannolikhet endast är en fråga om tro.

Den återvändsgränd vi hamnat i vis-à-vis den ”existerande socialismen” är alltså svår att komma ur. Här är det inte min uppgift att säga om och hur den europeiska vänstern ska kunna ta igen sin eftersläpning och lämna återvändsgränden. Uppriktigt sagt, så skulle jag vara helt oförmögen till det.

Utifrån den analys jag försökt skissera upp framträder dock: å ena sidan en inriktning på forskning och experimenterande. Å andra sidan nödvändigheten av ett mycket klart politiskt val.

Utveckla synen på övergången

1. Antagandet om teoretisk forskning och politiskt experimenterande är följande; eurokommunismen och den nya vänstern gör, enligt min åsikt, samma fel vad beträffar problemet med den existerande socialismen. Felet består i, att man inte – på basen av en rik historisk erfarenhet – slutfört det tänkande som utvecklats kring övergångsbegreppet.

Eurokommunisterna har i praktiken reducerat övergången till historiens objektiva process. Härvid vägrar man att vetenskapligt markera villkoren på det internationella planet, inte heller bestämmer man steg för steg de mekanismer och strukturer vilka kunde garantera kursen, eller de tendenser som räddar oss från barbari.

Den nya vänstern har tvärtom undertryckt övergångsproblematiken genom att betrakta kommunismen som inom räckhåll. Eller så har man åtminstone reducerat den till en mekanisk projektion av arbetarsjälvständigheten och det konfliktelement denna förmår utgöra.

I det ena liksom det andra fallet så har man inte gjort något allvarligt försök att gynna arbetarklassens alternativa förslag eller organisera detta till ett medvetet projekt. Man har i synnerhet inte ansträngt sig för att riktigt tolka de mest avancerade och radikalt antikapitalistiska sidorna hos massornas strävanden och handlande.

Och därför har man inte tagit itu med reella förändringar av ekonomin, staten och organisationsformerna, som kunnat få klassens ledande ställning att långsamt börja leva som ett konkret faktum i verkligheten – och inte i ”politiken” eller i ”medvetandet”.

Vad har man t.ex. gjort för att omvandla forskningsinstitutionernas kanaler och experimentområden så att kritiken mot vetenskapens neutralitet eller kampen mot arbetsorganiseringen kunde bli en ny vetenskap, en ny teknik, en ny arbetsorganisering? Vad har man vidare gjort för att den direkta demokratins institutioner inte ska begränsa sig till att samexistera med de traditionella institutionerna, utan fogas till en reell process av statens och samhällsledningens bortdöende? Vad har man gjort för att angripa skolan, inte endast genom att lamslå den eller tro sig reformera den, utan för att rasera dess åtskiljande från samhället samt för att därmed församhälleliga en växande del av de intellektuella funktionerna.

Jag menar, att det är dessa glasögon man måste använda för att åter påbörja reflektionen kring den existerande respektive möjliga socialismen. Det måste ske utan tillflykt till ideologin. På ett ytterligt konkret sätt måste man ta sig an frågor av följande typ:

Vad vill det säga, att med nuvarande produktivkraftsnivå och under givna politiska betingelser lämna bakom sig den idag historiskt givna kapitalistiska utvecklingsmodellen? Och vilka sociala krafter, vilka organisationsstrukturer måste och kan man uppstå? I det hela taget: hur fastställer man ett sådant förhållande mellan demokrati och kommunism, att enheten bevaras intakt samtidigt som ingetdera undervärderas?

Varken fördömanden eller upprorsappeller

2. Det politiska val, som jag finner nödvändigt, är att gentemot Sovjetblocket anta en inställning med konkret politisk inriktning (jag säger Sovjetblocket inte för att det ligger mycket nära, utan eftersom jag fortfarande menar att Kina är något helt annorlunda). Detta är nödvändigt eftersom det hädanefter är meningslöst att anta, att systemet skulle reformera sig självt. Endast en utveckling av en verklig politisk konflikt, av en opposition kan utgöra ett alternativ. Att erkänna nödvändigheten och vikten av denna konflikt betyder inte att man övergår till att rikta revolutionära appeller till en mytisk arbetarklass i Öst. Tvärtom så rör det sig om, att man med största allvar överväger hela skalan av samtalspartner och allierade, att man funderar på delmål som kunde leda till en kris i Öst-systemet. Det är mycket troligt, att en regimförändring inte kommer att ske enligt en viss modell i varje land, utan att varje förändring kommer att anta en komplex gestalt å la francismens kris nyligen. Detta är troligare än en social explosion. Men vänstern måste fastställa en linje och utveckla initiativ på partinivå, och i framtiden på statsnivå. I stället för fördömanden eller uppmaning till ren revolt, i stället för förtröstansfull väntan på den nuvarande regimens utveckling, så återstår att driva politik precis som man gjort vad gäller andra internationella samtalspartner. Det är inte något omöjligt.

Liksom Karol och Singer så tycker jag, att det är fel att utmåla Brezjnevs starkare än han faktiskt är. Sovjetregimens historia är inte bara en historia om ren terror. Regimen grundades på en faktisk kompromiss mellan den inhemska och internationella arbetarklassen. På Stalins tid garanterades de sovjetiska arbetarna en samhällelig roll som inte endast var en ideologisk mystifikation, och där de – i utbyte mot enorma uppoffringar – fick t. ex. det industriella uppbygget, skolväsendet och segern över nazismen.

Men idag är det själva grundvalen för denna kompromiss som vacklar. Man ser alltså tydligt, vilken avgörande roll som den europeiska vänstern skulle kunna spela i detta motsättningarnas spel. Fast det förutsätter att den inte begränsar sej till att radikaliserade ideologiska fördömandena, utan att den väljer samtalspartner, bedriver politik, hjälper de opponerande att bli opposition och oppositionen att få program och kämpa för en annorlunda statsmakt.

Allt detta kan förefalla uppenbart. Men inget är mindre garanterat. De stora krafterna inom vänstern kan göra mäktigt motstånd. PCI's blockeringar framträder tydligt när det gäller att grundligt undersöka den sovjetiska politiken. Men även andra är lika motsträviga. Kanske är det en slump, men jag tycker inte att PSI /Socialistpartiet/ under detta seminarium har visat prov på samma internationella handlingskraft som dess sekreterare visade prov på då han i svåra stunder skyndade till Helmut Schmidts sida. Men en rörelse är på gång.

Inget skulle vara mer felaktigt, än att tro sej kunna hjälpa kamraterna i Öst genom att begränsa sej till att samla de redan övertygade, utan att stödja sej på ett enigt deltagande av hela arbetarrörelsen.

Till slut. Det jag velat säga kan i grund och botten återföras till en enda sak. Den bästa present vi kunde ge motståndaren med vår radikala kritik mot den ”existerande socialismen” vore att förneka det som är marxismens levande element: övertygelsen att samhället kan förändras och att förändringen sker, inte genom blotta moraliska vittnesbörd, utan genom att med utgångspunkt från dess verkliga motsättningar ändra dess strukturer.

Översättare: Håkan Edgren

Gemensamt gå framåt eller gemensamt gå under

Av Leonid Pljusjtsj

Det är svårt för mig att prata om frågor av teoretisk och filosofisk art medan motståndarna i Sovjetunionen befinner sig i stor fara. Alla oppositionella krafter, nationella, religiösa och av alla slag står under fiendens eldgivning och Belgrad-konferensen var ett hårt slag för dem. Jag skall dock försöka resa vissa problem av allmän art.

Jag är överens med kamrat Karol: så länge de oliktankande inte enas kring en social rörelse, kommer de inte att utgöra en verklig anfallsstyrka. Men det kommer inte att bli enkelt. Det finns ingen arbetarrörelse i Sovjet – det är den grundläggande skillnaden mellan Sovjetunionen och Polen. Denna skillnad har historiska rötter: vår arbetarklass har förtryckts längre, vår arbetarrörelse har inte genomgått någon fas av demokratisk kamp. Den äger alltså inte denna tradition: före revolutionen kunde den inte arbeta annat än underjordiskt för politiska mål.

Kort sagt, för att förstå oliktankandet i Sovjet och förklara dess särart, måste vi begrunda helhetsstrukturen i Sovjetunionen. Det är inte möjligt utan att stanna inför vissa historiska frågor, genom att gå tillbaka till den sovjetiska regimens ursprung till Oktoberrevolutionen. En av marxismens fördelar, som fortfarande är verkningsfull, är dess förmåga till självkritik. Det är enkelt att kritisera motståndaren, han är definitionsmässigt dålig, men man måste

framför allt kritisera sig själv. Det var vad Marx gjorde, när han kritiserade sin egen hegelianska bildning: denna självkritik var förutsättningen för hans teoretiska självständighet. Det är alltså bra att börja med kritiken mot själva revolutionen, ja till och med det, som föregick den: mot Marx själv. Jag skulle vilja säga några ord om det.

På tjugotalet skrev den ryske författaren Korolenko till Lunatjarski, utbildningskommissarie, att han, Korolenko, var för socialismen. Men han trodde att det ryska kejsardömet i sin helhet inte var moget för socialismen. Det fanns ju inte ens några demokratiska traditioner, eftersom Ryssland inte genomgått den borgerliga revolutionen och demokratin. Denna erfarenhet fattades hos alla folken i Ryssland, vilket lämnade dem blottade på all medvetenhet om sig själva liksom utan rättskänsla. I den ryska traditionen var det styrkan, knytnäven (kulak), som avgjorde allt, lagen inbegripen. Det var detta som gjorde att det godtyckliga tsarväldet efterträddes av kommunistpartiets lika okontrollerade godtyckliga maktutövning. Dess teoretiska bas var bolsjevismens tes om att varje norm skulle ersättas med proletariats medvetande; annorlunda uttryckt medvetandet hos dem som hade gevären. Oliktänkarna av idag uttrycker fortfarande, under andra omständigheter, Korolenkos tes och oro.

Bolsjevikernas historiska val

Problemet restes förresten vid den här tiden i hela det ryska, politiska tänkandet. Här fanns två huvudströmningar, som bägge inneslöt flera partier den mensjevikiska och den bolsjevikiska strömningen. Båda var medvetna om att Ryssland inte var redo för socialismen varken ekonomiskt eller politiskt. Dess borgerskap hade just fötts, det hade en lång väg att vandra för att komma ikapp den västerländska kapitalismen, om också bara vad beträffar den industriella utvecklingen. Men borgarna hade inte tillräckligt med initiativ för att göra detta. Det var en feg borgarklass utan traditioner, oförmögen att leda ekonomin, redo att ge sig inför feodalismen, med vilken den sökt allianser snarare än besegra den.

Mensjevikerna ansåg att borgerskapets roll, hur underligt det än kan synas, borde antas av den socialistiska rörelsen. Av marxismen bibehöll de dess ekonomiska determinism. Tanken var alltså att man måste gå igenom en etapp av ekonomisk revolution med en borgerlig stat, där produktivkrafterna skulle utvecklas genom kapitalistiskt herravälde. Först senare skulle man ha kunnat tala om byggandet av socialismen.

Bolsjevikerna å sin sida, såg hela utsträckningen av den väg och de uppgifter Ryssland hade framför sig, men beslöt att det var nödvändigt att vädja till alla krafter för att med ett enda slag hoppa över de historiska etapperna. De bibehöll ett annat av marxismens element: tonvikten lades inte på nödvändigheten utan på viljan, medvetandet. Hade inte Hegel sagt att själva friheten är ett slags nödvändighet? Man kunde alltså inte vänta på att kapitalismen skulle utvecklas. Situationen i Ryssland visade sig dessutom vara mer sammansatt i det faktum att borgarklassen inte var i stånd att ta landets tyglar i sina händer och lösa problemen.

”Ingen sätter sig emot oss. Det är vi som kommer att ta detta ansvar att sätta igång en process med påskyndad utveckling, hoppa över etapperna, våldföra oss på historien. Är det för tidigt idag? Det blir för sent i övermorgon. I morgon måste vi handla.” Som Napoleon sa: *On s'engage et après on voit.* (Vi ger oss in i det och så får vi se sen.) Sådant var det första subjektivistiska närmandet till verkligheten.

”Ett särskilt öde”

Det var ett enastående val, påverkat av den urgamla övertygelsen att Ryssland inte ansågs behöva följa samma väg som andra folk, utan hade ett särskilt öde. Enligt denna syn var Ryssland inte förpliktat att genomgå kapitalismens alla etapper, det kunde gå in i socialismen genast. /Lenin har en annan analys men/ påverkas av denna ryska messianism, övertygelsen

om ett särskilt öde, som han förenar med sin egen subjektivism, sitt behov att våldföra sig på verkligheten. Det verkar på mig som om han hade en mycket klar uppfattning om den historiska uppgiftens omfång liksom om den situation som han skulle bli tvungen att möta, ett klarsynt medvetande om att Ryssland inte var moget för socialismen. Det var inte utan skäl som han strax före revolutionen underströk betydelsen av det tyska experimentet. Där hade staten enligt honom visat sin förmåga att under vissa omständigheter omorganisera kapitalet genom att koncentrera dess ledning (1). Detta föreföll honom likaledes möjligt i Ryssland, eftersom staten befann sig i proletariats händer. Men det verkar på mig som om han misstog sig i det han inte insåg att arbetarklassen inte var beredd att leda varken kapitalet eller staten.

För att uttrycka det grovt fanns det /i det politiska tänkandet vid denna tid/ tydligtvis bara två möjliga vägar. Antingen den väg, som vanligtvis används av borgarklassen eller den, som är en kapitalism i arbetarklassens tjänst. Därvidlag bedrog sig både mensjeviker och bolsjeviker. De var alla socialister men de ville inte medge att de tänkt sig spela en roll, som inte passade dem; de förra att ersätta borgerskapet, de senare att förlita sig på statskapitalismen. Av de två var det kanske Lenin, som misstog sig minst men han misstog sig likafullt. Det är detta, som enligt min mening, förklarar mycket av de följande händelserna, också under själva Oktoberrevolutionen. Grunden finns i motsättningen mellan det som Ryssland föreföll vara och vad det egentligen var.

Det som fattades var en egentlig klass, som stödde socialismen. Arbetarklassen var föga omfattande. Den hade nyss bildats och just lämnat landsbygden. Bolsjevikerna hade lyckats ta makten i en onormal och specifik situation men gjorde därefter en allmän lag av detta och trodde sig vara i stånd att klara sig utan sociala och ekonomiska lagar. För att rättfärdiga denna hastighetsökning blev voluntarismen politisk lag. Denna voluntarism fann sitt uttryck i Tjekans ”Den särskilda kommissionen för kampen mot kontrarevolutionen”(senare K GB). För att verkligheten skulle ge vika för projektet, måste man göra sig av med alla fiender: tsarens generalstab, de vita officerarna, kontrarevolutionen; därefter blev det socialisterna, sedan arbetaroppositionen, sedan kulakerna. Samhället omformades av skrällen: det som jag kallar ”tjekism” är ingenting annat än en extrem form av omskolning. Även om Lenin själv sagt att man inte kan förpassa någon till paradiset med batongslag, var det enligt denna filosofi, som Tjekan handlade. Inkquisitionen kallade sig förresten med ett liknande uttryck: den mycket heliga, särskilda kommissionen. I Tjekans emblem finns storrysk i stället för mycket helig – det finns en formell likhet däri – men kanske inte bara där. Den gemensamma roten finns i den voluntaristiska överdriften.

Den organiserade lögnen

När man snart därefter börjar se avgrunden mellan den verkliga statskapitalismen och den socialistiska fraseologin, framträder en ideologi vars syfte är att överbrygga detta tomrum. ”Socialrealismen” i konst och litteratur har inte till syfte att avbilda verkligheten utan att göra en propagandabild av den – det är Tjekans förlängning på det kulturella området. Det behövs ett filter, glasögon så att arbetarna inte ser verkligheten sådan den är: detta var den social-realistiska litteraturens och konstens roll. ... Om man tar Gramscis anteckningar angående den fascistiska konstens ”realism”, finner man fantastiska sammanträffanden: Gramsci kritiserar voluntarismen också i fascismen, den subjektivistiska förvanskningen av verkligheten.

Överallt hittar man spår av denna voluntaristiska överdrift. Låt oss dra det biologiska exemplet till minnes. När man konstaterade misslyckandet med att kollektivisera jorden måste man ljuga igen, vare sig det nu var landets allmänna behov eller enskildas intresse. Det var nödvändigt att visa att de politiska valen inte var felaktiga, utan att man använde efterblivna metoder. Lysenkos och Mitjurins sovjetiska genetik tjänstgjorde som vetenskaplig bas för denna operation. (2) ... Likaså, hur förklara att de psykiatriska sjukhusen, utnyttjade som

medel för repression, uppträtt just i Sovjetunionen, att de inte uppfunnits av fascistiska regimer? Såvitt jag vet var det första offret för ett psykiatriskt sjukhus Kirovs fru. Hon internerades därför att hon kände till sin mans mördares hemlighet (3). Till och med det psykiatriska sjukhuset speglar Tjekans voluntarism: spräcka folks njurar för att omvända dem, föra dem till paradiset med våld, övertyga dem om att paradiset redan finns genom socialrealismen och dess propaganda, att den sovjetiska människan är av en särskild beskaffenhet.

”Galen eller fiende”

På samma sätt som den sovjetiska ”genetiken” var ett försök till mytisk lösning på biologiska problem, blev psykiatrin ett instrument väl ägnat att manipulera hjärnor, att omvandla sinnen. Det ena lika väl som det andra grundar sig på behovet att dölja verklighetens sanna ansikte, att intala folk att den är annorlunda med vilka medel som helst. De psykiatriska sjukhusen fanns före Chrusjtjov, men det är först med honom, som de blir en massrealitet. Ty under Chrusjtjov-epoken lyckades västerländsk farmakologi fullkomna sina metoder för ingrepp i det mänskliga psyket. Kombinationen av den västerländska kapitalismens överdrifter och den Chrusjtjovska voluntarismen möjliggör massintagningen på sinnessjukhus.

Här återfinner vi också historiska rötter, som är egna för Ryssland. Redan på Nikolaj den förstes tid hade en motståndare förklarats för galen: Tsarismens ideologi menade att endast tsaren, den ortodoxa kyrkan, den ryska nationen utvald av Gud, kunde ha rätt. När man lever i den bästa av nationer, vägledd av de rättvisaste idéer, är var och en som opponerar sig endera galen eller en fiende. Och om det är en fiende, då är det djävulens vän. Sådant var det gamla systemet – och det tillföll mig att lära känna dess moderna variant, när jag undersöktes av Serbski på hans institut. Serbski är psykiatriker, han har skrivit att alla oppositionella antingen är judar eller galna. Det är inte hans egen idé, den är vida spridd: vi är bäst, vi är de mest rättvisa, vi har den bästa regimen, de sannaste idéerna som finns. Denna övertygelse, väl ägnad den ryska traditionen finns återupptagen och koncentrerad i bolsjevismen: jag kan inte se att den har något gemensamt med marxismen.

Det moraliska kriteriet förefaller väsentligt för att förstå denna tragedi. Om man, med Lenin, anser att allt är moraliskt, som tjänar revolutionen så är alltså allt tillåtet. Denna amoraliska inställning grundar sig till viss grad på Marx, som inte insåg den moraliska dimensionen i sin analys av de sociala processerna. Det grundläggande ekonomiska valet till förmån för statskapitalismen förefaller mig också vara mycket viktigt. Medan Lenin hade studerat Tyskland hade Marx i slutet av sitt liv börjat fundera på det asiatiska produktionssättet grundat på slaveri och statsägande. I det asiatiska produktionssättet tillhör jorden och företagen inte enskilda utan staten. I leninismen och etatismen finner vi, besynnerligt förenade, beståndsdelar ur det tyska försöket, som var av färskt datum då och det gamla asiatiska produktionssättet såsom Marx hade beskrivit det.

Denna börda från det förflutna återfinner vi i frågan om de två sanningarna, som jag anspelat på. När jag sade att det efter Oktoberrevolutionen skapades en klyvning mellan sagda och givna fakta, tillade jag inte att det handlar om ett traditionellt förfaringssätt i Rysslands historia. Alla känner förmodligen till de beryktade Potemkin-kulisserna, som uppfanns på Katarina den andras tid. När kejsarinnan for från Petersburg till Krim byggde man fasader längs hela färdvägen, enbart fasader till nya byar för att lura henne, liksom de utlänningar, som reste med henne. Katarina skrev till Voltaire, till Diderot. Det var nödvändigt att hon kunde berätta att den ryska landsbygden blomstrade. När hon stannade i en bondstuga, fann hon bönder, som höll på att ta för sig av en kyckling. Så snart hon gick därifrån transporterade man i största hast samma kyckling till nästa stuga. På samma sätt planterade man om träden längs hela resan så att hon kunde se dem blomma under hela resan.

Chrusjtjovs potemkinkulisser

Det märkligaste är att då Chrusjtjov åkte till Kirgisien, tog man till en nästan identisk metod. Man byggde en särskild flygplats och en motorväg. Man reste snabbt kojor dekorerade med bilder där man ställde tv-apparater och kylskåp i stället för kycklingar. Men Chrusjtjov kom inte ens in och bönderna blev fräntagna allt detta. Det var inte mer än en enda som var tillräckligt trohjärtad för att tro att Chrusjtjov verkligen hade gett honom hans tv och kylskåp som gåva och som hotade att gå och tala om för Chrusjtjov personligen att man ville ta ifrån honom dem. Man lät honom då behålla sakerna.

Dessa ”potemkin-kulisser” finns överallt. Fidel Castro kom en dag till Kiev. På den tiden var jag en av hans stora beundrare. Det var den sista ledare jag ropat ”Leve!” till. För att visa honom Ukrainas blomstrande situation, kläddes studenterna i sina traditionella dräkter. Solsjenitsyn berättar att när fru Roosevelt skulle besöka ett fängelse visade man henne en ”potemkin-cell”, mycket fin med en Buddha-staty och alla bekvämligheter. Detta händer fortfarande idag. Österrikiska psykiatriker lurades på samma sätt, trots att vi varnat dem. När en delegation gamla motståndsmän for från Frankrike för att komma och besöka fängelserna, informerades vi dem om att man skulle visa dem ”potemkin-läger” Sovjetmyndigheterna fick reda på det och tillät dem inte besöka något läger. Det är m.a.o. ett helt system av lögn.

Vid den tidpunkt då min fru var en lägre tjänsteman i det nationella skolväsendet visade man henne under ett möte på central nivå, en utställning med kolchoz -daghem. Men nu var det så att det faktiskt handlade om stadsdaghem, där man hade fotograferat kolchoz -ordföranden och byskollärare sida vid sida med tjänstemän från ministeriet. Vem ville man lura? Centralkommittén hade avgivit idén och ministern pengarna; men kolchoz-ordförandena är fullständigt medvetna om daghemssituationen liksom lärarna. Vem blev egentligen lurad? Ingen.

Löggen var uppenbar.

Man måste veta allt detta för att förstå förekomsten av oliktankande. Vi lever idag under en period av teknisk och vetenskaplig revolution. Medan det på Marx' tid var mekaniken, som karakteriserade den industriella revolutionen, var det på Lenins tid energin. Idag är det viktiga informationen, hur den flödar och hur dess regeluppsättning ser ut. Men vårt samhälle bygger på den allmänna lögnen, på bristen på information, på en vertikal lögn, nerifrån och upp och horisontell från företaget till kolchozen. Det är en fullständig lögn, ömsesidig och fullständigt känd.

Somliga fruktar att Sovjetunionen följer den västerländska modellen, att den utnyttjar de teknologiska framgångarna. Men detta är omöjligt, eftersom teknologin kräver kontroll-tekniker på en viss nivå. Låt oss t.ex. anta att den nationella planeringen läggs under ett system av automatiserad kalkyl, på det sätt som Vetenskapsakademien föreslår. Dvs datorerna blir grundläggande för hela ekonomin, en önskedröm för våra teknokrater och cybernetiker /forskare i ”kommunikation och kontroll” /. Men de tycks glömma att på *input*-sidan kommer det alltid att vara människor som förser maskinen med information. Varför skulle de vara ärliga mot maskinerna när de är oärliga mot byråkraterna. Varför skulle de respektera akademiledamöterna när de inte respekterar partiets centralkommitté? Informationen kommer att förvrängas på *input*-sidan och det kommer att bli samma sak med *output*-sidan. Där har vi de sovjetiska strukturernas tragedi.

Den voluntaristiska och lögnaktiga staten och den desorganiserade och okontrollerbara industriella organisationen krossar mellan sig den vetenskapliga och tekniska intelligentsian. Det är alltså inte en slump om de oliktankande idag framförallt är vetenskapsmän och humanistiska intellektuella, som är i förbund med dem. Flerfaldiga gånger har man i

Västerlandet beskyllt oss för att vara humanistiska, utopiska och naiva moralister. På ett sätt är det sant. Men man måste förstå att bakom detta utopiska sken hos vår rörelse finns det framför allt annat ett behov av information och sanning. Vi har behov av att leva utan lögn, som de revolutionära socialisterna sa i början av seklet: ”Vi törstar efter rättvisa.” Ett sant samhälle, inte lögnaktigt. Och ett rättvist samhälle – oliktankandet återinför moralen i politiken.

De oliktankande

De oliktankande är de, som kräver uttrycks- och informationsfrihet, de som slåss för de mänskliga rättigheterna. Det är de som kräver att ekonomin ska vara vetenskapligt genomsiktig, samhället vetenskapligt styrt. Man klandrar oss för att vi ställer problemen på politikens område snarare än på det sociala området. Detta är delvis sant men det är så framför allt av den orsak, som jag tidigare berörde. Dvs det beror på att vår arbetarrörelse krossats, att den inte rör på sig, eller att den reser sig av känslomässiga snarare än sociala skäl: när en polis dödar en arbetare blir det rörelse.

Låt oss se lite närmare på förhållandena: vad betyder kravet på politisk demokrati i ett samhälle där det inte längre finns privatägda produktionsmedel? Det är en av vår rörelsens teser att en sammanhängande demokratisering betyder att alla rättigheter respekteras. För oss marxistiska socialister innebär detta en revolution i de samhälleliga förhållandena och inte bara i de politiska rättigheterna. Att förvägra strejkrätten, som man gör idag, betyder att man berövar arbetarklassen ett grundläggande vapen. Man tar ifrån den dess allra främsta rättighet. Dessutom representerar strejkrätten en sorts garanti för alla andra rättigheter; det är förresten anledningen till att man i den sovjetiska konstitutionen räknar upp nästan alla andra rättigheter utom rätten att strejka. Så länge vi inte har strejkrätten kommer alla andra rättigheter i verkligheten att vara fritt svävande.

Vår situation är sannerligen paradoxal: vi bör göra vår politiska borgerliga revolution efter att ha gjort slut på den privata egendomen: det är bakvänd historia. Det faktum att man gjorde slut på den privata egendomen räckte inte för att förbättra vårt samhälle. Exploateringen finns fortfarande, chauvinismen utvecklas, polisterrorn utövas. Vi har den fascistiska statens alla grunddrag. Det är därför frågan för oss står om en revolution som erövrar de rättigheter som hör till demokrati. Men bakom denna revolution finns något annat: det handlar faktiskt inte om en revolution, som avskaffar en borgerlig social och politisk struktur, utan om något nytt. Vad ska vi kalla det? Eftersom ordet socialism är illa sett hos vårt folk, finns det några som föredrar att tala om ”vetenskaplig demokrati”, ”vetenskaplig planering”, ”vetenskaplig modell”, ”vetenskaplig kommunism”, ”kristlig humanism”. Detta betyder föga, i alla händelser skulle en öppning mot en demokratisk process föra oss närmare den socialism Marx avsåg. (Därmed vill jag inte säga att allt Marx sagt var riktigt eller att han sagt allt. Han skrev t.ex. ingenting om den nationella frågans betydelse. Den kanske är den mest grundläggande i Sovjetunionen, som Lenin klart insåg strax före sin död.)

Jag är framme vid slutsatserna. Karol ville att jag skulle sluta med optimistiska tongångar. Men jag har inga anledningar att vara det. Vid den internationella konferensen i Belgrad led vi ett nederlag. Orsaken till detta nederlag är inte bara västmakternas beslut att respektera status quo i Warsawapakten, eftersom de fruktar att varje revolutionär omstörtning i öst skulle medföra en motsvarande omstörtning i väst (vi har ju faktiskt en kris hos oss, som är betydligt värre än i västvärlden). Det är orsaken till att avspänningspolitiken blev ett nytt München. Men vi har också på sätt och vis förrått av vänsterkrafterna i väst. De har inte velat kämpa med kraft för Helsingforsprinciperna, nämligen för avspänning som t.ex. Sacharov förstår den. Långt innan Helsingfors hade han formulerat idén om en gemensam kamp för freden, mot hungern för teknologiska framsteg och för hela mänsklighetens problem. Jag har ingen

anledning att vara optimistisk om mina oliktankande kamraters öde, vari också den västliga vänstern bär en del av skuldbördan. Och det finns inte heller anledning att vara optimist om den mer avlägsna framtiden.

Icke desto mindre är jag personligen fientligt inställd mot pessimism därför att den avvärjar oss. Även om det inte fanns mer än en enda möjlighet att komma ut ur krisen måste man kämpa. Pessimisterna säger att vi redan förlorat. Genom att de säger så avvärjar de oss. Jag säger om min synpunkt att det är en ”pessimistisk optimism”, vi har enbart två alternativ. Antingen ett globalt kärnvapenkrig och planetens totala förstörelse – och vårt land tycks gå denna dödens väg – denna demoralisering mot den absoluta återvändsgränd. Eller också ett mänskligare samhälle, utvägen ur den återvändsgränd där hela vår civilisation just nu är innesluten. Även om västerlandet lider mindre därför att den klassiska kapitalismen är bättre än statskapitalismen, vilken i mycket liknar fascismen. Men denna dödsbringande strävan mot död och förstörelse finns här liksom därborta. Jag är optimist av det enkla skälet att vi endera går under eller också finner vi utvägen. Det som är säkert är att endera går vi gemensamt under eller också går vi gemensamt framåt.

- (1) Med ”*det tyska experimentet*” avser Pljusjtsj de statskapitalistiska metoder som den tyska staten utvecklade under det första världskriget för att maximalt mobilisera den redan hårt monopoliserade ekonomin för krigets behov. När Lenin argumenterade för bolsjevikernas maktövertagande hösten 1917, så menade han inte att socialismen som ekonomiskt system stod för dörren i Ryssland. Snarare tänkte han sig en utveckling av statskapitalismens reglering och styrning men nu med en ”revolutionärt-demokratisk stat” och en arbetarkontroll i företagen. På grund av den ytterst skärpta klasskampen efter revolutionen, då kapitalisterna saboterade produktion och arbetarna övertog driften, så fick revolutionen ändå en socialistisk karaktär. Lenin förespråkade emellertid redan våren 1918 en viss ekonomisk reträtt. Den blev verklighet först år 1921, under formeln ”statskapitalism under proletariats diktatur”. Bland annat sökte man förmå de forna kapitalisterna och direktörerna att återvända till företagen, dock inte som ägare. Se Feiwel Kupferberg: ”Den ’nyaste’ antileninismen. En antikritik” i ”Leninistisk Position idag”, Förlaget Barrikaden 1976.
- (2) *Lysenko* var en sovjetisk ärftlighetsforskare, som försökte tillämpa den dialektiska materialismen på biologins område. Bl.a. påstod han sig ha funnit att förvärvade egenskaper är ärftliga. Lysenko fick på 40-talet en absolut dominerande ställning i rysk genetik och först långt efter stalintiden började hans teorier kritiseras i Sovjet. Frågan om ”lysenkoismen” är emellertid mycket mer komplicerad än vad Pljusjtsj här antyder. En inträngande analys har den franske marxisten Dominique Lecourt gjort. Finns på engelska, ”Proletarian Science?”, NLB 1977.
- (3) *Kirov* var partiledare i Leningrad. På den 17:e partikongressen 1934 fanns det krafter som ville byta ut Stalin mot honom som generalsekreterare. Han lär också ha fått ett mycket högre röstetal till den nya centralkommittén än vad Stalin fick. Kort därefter mördades han. Skenbart var handlingen ett verk av en ung terrorist. Stalin tog mordet som utgångspunkt för att sätta igång en våg av förföljelser av oppositionella eller tänkbara oppositionella. I sin stora bok om stalinismen lägger sovjethistorikern Roy Medvedev fram ett omfattande material som pekar på att det var den högsta partiledningen med Stalin i spetsen som låg bakom mordet på Kirov. Se ”Let History Judge”, London 1972, kap. ”The assassination of Kirov”.

Översättare: Karin Eklund